

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΓΕΝΝΑΔΕΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ο ΜΟΡΟΖΙΝΙ ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΚΑΙ Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ

ΚΟΡΝΗΛΙΑ ΧΑΤΖΗΑΣΛΑΝΗ

MOROSINI THE VENETIANS AND THE ACROPOLIS

CORNELIA HADJIASLANI

AMERICAN SCHOOL OF CLASSICAL STUDIES
GENNADIUS LIBRARY

ΑΘΗΝΑ 1987 ATHENS

© The Gennadius Library
Athens 1987

Γενική και καλλιτεχνική επιμέλεια της έκδοσης: Λούση Μπραιζιώτη

Επιμέλεια κειμένων: Ε. Πυλαρινού

Στοιχειοθεσία: ΦΩΤΡΟΝ Α.Ε.

Φωτογραφίες: Ρ. Παρίσης

Αναπαραγωγές και μοντάζ: Γ. Παπαπαναγόπουλος

Εκτύπωση: Σ. Βουγιούκα

Graphics and editorial work: Lucy Braggiotti

Phototypesetting: Fotron A.E.

Photography: R. Parissis

Reproductions and montage: G. Papapanagopoulos

Printing: S. Vouyouka

Ο Μοροζίνι, οι Βενετοί και η Ακρόπολη

Morosini, the Venetians and the Acropolis

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΓΕΝΝΑΔΕΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ο ΜΟΡΟΖΙΝΙ ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΚΑΙ Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ

ΚΟΡΝΗΛΙΑ ΧΑΤΖΗΑΣΛΑΝΗ

MOROSINI THE VENETIANS AND THE ACROPOLIS

CORNELIA HADJIASLANI

AMERICAN SCHOOL OF CLASSICAL STUDIES
GENNADIUS LIBRARY

ΑΘΗΝΑ 1987 ATHENS

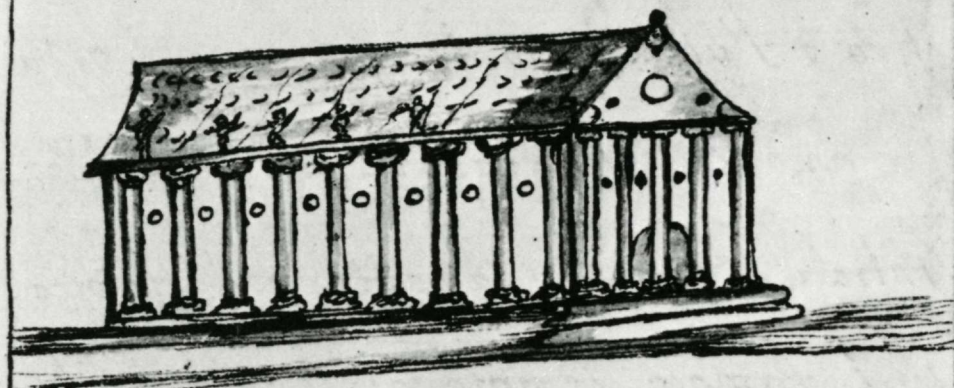
Η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη εκφράζει τις θερμές της ευχαριστίες προς την Ασφαλιστική Εταιρεία Interamerican Life Insurance, με την χορηγία της οποίας πραγματοποιήθηκε η έκδοση αυτή.

ΟΜΙΛΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ
ΗΠΙΤΟΥ 3, 105 57 ΑΘΗΝΑ. Τηλ. 3250319

This publication was made possible by the Interamerican Life Insurance Company.
The Gennadeios Library wishes to express its warmest thanks.

Si è Ridotta In stato de plovabile per
~~la~~ Effer la Maggior Parte Rovinata.
 E al voto Dun Deposito di polvere che
 si accese durante l'attacco al scopar.

Si una bomba la sera Delli 28
 Settembre nell' Anno presente 1685
 ad' ungni' modo non si tra lassa di dar
 un' Effato reguatio ~~~~~

Η ανατίναξη της πυριτιδαποθήκης μέσα στον Παρθενώνα ακριβώς πριν τριακόσια χρόνια υπήρξε ένα πολύ θλιβερό γεγονός στην ιστορία της τέχνης και της αρχιτεκτονικής. Σε ανάμνηση της επίθεσης των Βενετών και των μισθοφόρων τους εναντίον των Αθηνών τον Σεπτέμβριο του 1687 η Γεννάδειος Βιβλιοθήκη έχει οργανώσει μία έκθεση που περιγράφει την κατάσταση της Ακροπόλεως πριν και μετά την καταστροφή και εικονογραφεί τις ιστορικές καταστάσεις της εκστρατείας του Μοροζίνι. Είμαστε υποχρεωμένοι σε πολλούς φίλους για την βοήθειά τους στην προετοιμασία της έκθεσης. Ιδιαίτερα ευχαριστούμε την κυρία Σόφη Παπαγεωργίου, την κυρία Ελένη Φαίη Σταμάτη, την κυρία Μαρία Βασταρδή, την κυρία Άρτεμη Νικολαΐδου, τον κύριο Γιάννη Μαντέλο, τον κύριο Ανδρέα Σιδέρη, τον καθηγητή κύριο Τζων Καμπ και περισσότερο απ' όλους την κυρία Κορνηλία Χατζηασλάνη, αρχιτέκτονα-αρχαιολόγο, που έκανε και την εναρκτήρια διάλεξη στα εγκαίνια της έκθεσης στις 28 Σεπτεμβρίου 1987. Η εκτύπωση του κειμένου της, στα Ελληνικά και στα Αγγλικά, έγινε χάρη στη γενναιοδωρία του κυρίου Δημήτρη Κοντομηνά τον οποίο θερμά ευχαριστούμε.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΧΑΞΛΕΥ

*Διευθυντής της Γενναδείου Βιβλιοθήκης
της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών
Σπουδών στην Αθήνα*

The explosion of the powder magazine in the Parthenon exactly three hundred years ago was a deplorable event in the history of art and of architecture. To commemorate the attack of the Venetians and their mercenaries upon Athens in September 1687 the Gennadeion arranged an exhibition to explain the condition of the Acropolis before and after the disaster and to illustrate the historical circumstances of Morosini's expedition. We are obliged to many friends for their help in the preparation of the display. Special thanks are due to Mrs. Sophie Papageorgiou, Mrs. Helen Fay Stamati, Mrs. Maria Vastardi, Mrs. Artemis Nikolaides, Mr. Yannis Mantelos, Mr. Andreas Sideris, Professor John Camp, and, most of all, to Mrs. Cornelia Hadjiaslani, architect and archaeologist, who gave the lecture at the opening of the exhibition on 28 September 1987. The printing of her text, in Greek and in English, was made possible by the generosity of Mr. Dimitri Contominas to whom also we give sincere thanks.

GEORGE L. HUXLEY

*Director of the Gennadius Library,
The American School of Classical Studies at Athens*

Μετά την κατάληψη της Κρήτης το 1669 οι τουρκικές βλέψεις στρέφονται προς Βορράν. Οι Τούρκοι αφού καταλαμβάνουν πολλές πόλεις της Πολωνίας και της Ρωσίας, το 1683 πολιορκούν την Βιέννη. Όμως ο στρατός τους υπό τον Καρά Μουσταφά νικάται στις 12 Σεπτεμβρίου από τον πολωνικό στρατό υπό την αρχηγία του Βασιλιά της Πολωνίας Ιωάννου Σομπιέσκι και του Δούκα Καρόλου της Λωραίνης. Οι Ευρωπαίοι συνειδητοποιούν για άλλη μία φορά τον Οθωμανικό κίνδυνο και αισθάνονται την ανάγκη της ολοσχερούς εκδιώξεως των Τούρκων από την Ευρώπη.

Ιδρύεται «Ιερά Συμμαχία» υπό την Παπική Ευλογία, της Αυστρίας, της Πολωνίας και της Βενετίας με σκοπό να κατακτηθούν τα Ευρωπαϊκά τμήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και αρχίζει ένας πόλεμος των Χριστιανών εναντίον των Μουσουλμάνων. Καταρτίζεται μισθοφορικό σώμα από πολεμιστές πολλών εθνικοτήτων. Αρχηγός ορίζεται ο Φραγκίσκος Μοροζίνι (1619-1694).

Ο Φραγκίσκος Μοροζίνι, το όνομα του οποίου σύμφωνα με πολλούς ερευνητές προέρχεται από το ελληνικό Μαυρογένης, καταγόταν από πολύ γνωστή οικογένεια της Βενετίας. Πρόγονοί του υπήρξαν Δόγηδες, Ναύαρχοι, Αρχιστράτηγοι, Λατίνοι Πατριάρχες της Κωνσταντινουπόλεως. Νεώτατος διακρίνεται για την ανδρεία του και τις στρατιωτικές του αρετές στις μάχες κατά των πειρατών του Αιγαίου και κατά των Τούρκων στον Τουρκοβενετικό Πόλεμο.

Το 1654 σε ηλικία μόνον τριάντα έξι ετών, μετά τους διαδοχικούς θανάτους των Ναυάρχων Μοτσενίγο και Φοσκαρίνι, ορίζεται Αρχιστράτηγος και Αρχιναύαρχος της Βενετίας, Υπερασπιστής της Κρήτης, Αρχηγός του πολέμου κατά των Τούρκων.

Ο Τουρκοβενετικός Πόλεμος κράτησε μέχρι το 1669. Στις 27 Σεπτεμβρίου ο Μοροζίνι μετά σκληρότατους αγώνες υπογράφει την συνθήκη παραδόσεως του Χάνδακος και επιστρέφει στην Βενετία ηττημένος αλλά ήρωας. Κατηγορείται για προδοσία και εισάγεται σε δίκη. Κηρύσσεται αθώος κατά πλειοψηφία. Απογοητευμένος αποσύρεται οικειοθελώς από τον δημόσιο βίο και ζει σε πλήρη αφάνεια.

Δεκαπέντε χρόνια αργότερα, το 1684, με απόφαση της Γερουσίας και του Συμβουλίου των Έξι, ο Φραγκίσκος Μοροζίνι, ηλικίας εξήντα έξι ετών διορίζεται γενικός αρχηγός όλων των κατά ξηράν και θάλασσαν δυνάμεων της Δημοκρατίας, Αρχιστράτηγος όλων των πολεμικών επιχειρήσεων κατά της Τουρκίας.

Στις 10 Ιουνίου του 1684 γίνεται δοξολογία στον Άγιο Μάρκο με την παρουσία του Δόγη Ιουστινιάνι και ο Μοροζίνι ξεκινάει με όλο το στόλο της Δημοκρατίας. Το πρώτο έτος του πολέμου οι Βενετοί καταλαμβάνουν την Πρέβεζα και την Λευκάδα. Εν τω μεταξύ οι Τούρκοι κάνουν μεγάλες πολεμικές προετοιμασίες. Βλέποντας αυτό οι Βενετοί στέλνουν προκηρύξεις σε όλη την Ιταλική Χερσόνησο καθώς και στις Γερμανικές χώρες για τη

After the capture of Crete in 1669 the Turks looked northwards. Having taken many cities of Poland and Russia, in 1683 they besieged Vienna. However, their army under the command of Kara Mustafa was defeated on 12 September by the Polish army under the supreme command of the king of Poland John Sobiesky and Duke Charles of Lorraine. Europeans once again became aware of the Ottoman danger and perceived the necessity of expelling the Turks thoroughly from Europe.

With Papal blessing there was arranged a Holy Alliance of Austria, Poland and Venice for the purpose of winning the European parts of the Ottoman Empire, and a war of Christians against Muslims began. A mercenary corps of many nationalities was organised. Francisco Morosini (1619-1694) was appointed to command them.

Francisco Morosini, whose name according to many researchers comes from the Greek Maurogenes, descended from a well known family of Venice. Among his family were Doges, Admirals, Generals, and a Latin Patriarch of Constantinople. As a young man he was distinguished for his bravery and his military achievements against pirates in the Aegean and against the Turks in the Turko-Venetian war.

In 1654 at the age of only 36 after the successive deaths of the Admirals Mocenigo and Foscarini he was appointed military and naval commander-in-chief of Venice, Governor of Crete, and supreme commander in the war against the Turks.

The war between Venice and Turkey lasted until 1669. On 27 September of that year Morosini, after very hard fighting, signed the agreement to hand over Chandax and returned to Venice, defeated but a hero. He was accused of treachery and brought to trial. A majority of votes declared him innocent. Disappointed, he withdrew from public life and lived in utter obscurity.

In 1684, fifteen years later, by decree of the Senate and the Committee of the Six, Francisco Morosini at the age of sixty-six was appointed general commander of all the land and sea forces of the Republic and supreme commander in all warfare against Turkey.

On 10 June 1684 High Mass was celebrated at San Marco in the presence of the Doge, Marco Giustiniani; and Morosini set out with the armada of the Republic. In the first year of the war the Venetians occupied Preveza and Leukas. Meanwhile the Turks made great military preparations; seeing them, the Venetians sent proclamations to the whole of Italy and to all the Germanic lands calling for paid volunteers to gather. As Demetrius Kampouroglous has written: «... The Venetians had discovered the secret

συγκέντρωση εθελοντών μισθοφόρων. Όπως γράφει ο Δημήτρης Καμπούρογλου: «...Οι Βενετοί είχαν εφεύρει το μυστικόν με το οποίο κατακτάται ο κόσμος. Δεν εσκοτίζοντο και πολύ να έχουν ιδικούς των στρατούς και στρατηγούς τους ενοικιάζαν...». Οι Βενετοί αναλαμβάνουν την υποχρέωση να τους πληρώνουν, να προμηθεύουν όλο το υλικό πολέμου και να φροντίζουν για την επάρκεια της διατροφής τους. Τα μισθοφορικά στρατεύματα τίθενται υπό την Διοίκηση του Κόμητος Όθωνος Γουλιέλμου Φον Καίνιξμαρκ (1639-1688).

Ο Κόμης Όθων Γουλιέλμος Φον Καίνιξμαρκ γεννήθηκε το 1639 στο Μίντεν της Βεσφαλίας. Εξαιρετικός μαθητής παίρνει την μεγαλύτερη διάκριση του Πανεπιστημίου της Ιένας. Διαλέγει την στρατιωτική καριέρα και κατατάσσεται στο στρατό της Σουηδίας. Το 1686 οι Βενετοί του προτείνουν την αρχηγία των μισθοφορικών στρατευμάτων με μισθό 18.000 Δουκάτα, του προσφέρουν δε και τη δυνατότητα να έχει μαζί του τη σύζυγό του Κατερίνα Καρλόττα και τη συνοδεία τους. Η κυρία επί των τιμών της Κόμησας, Άννα Άκερχελμ, ιδιαίτερα μορφωμένη για την εποχή της κυρία, μας άφησε το ημερολόγιο της καθώς και γράμματα προς τον αδελφό της στα οποία περιγράφει την εκστρατεία πολύ ζωντανά.

Στις αρχές του 1685 πολύμορφη και πολύγλωσση στρατεία συγκεντρώνεται στη νησίδα Λίντο της Βενετίας, και ξεκινάει για την Ελλάδα.

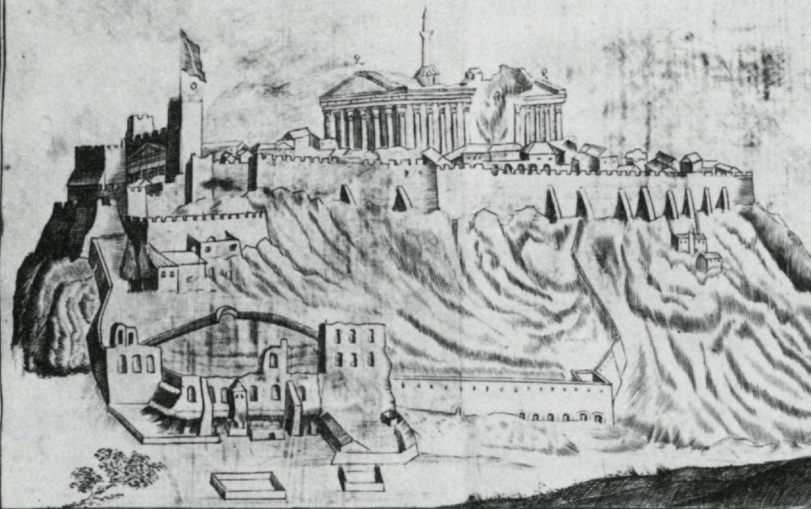
Με αιφνιδιαστικές επιθέσεις και μεθοδικές πολιορκίες το ένα με το άλλο τα λιμάνια και τα Φρούρια της Πελοποννήσου, Πύλος, Ναυαρίνο, Μεθώνη, Κορώνη, Άργος, Ναύπλιο, Πάτρα, Ρίο, Μυστράς, Κόρινθος, πέφτουν στα χέρια των Βενετών. Έτοι οι Βενετοί βρίσκονται κυρίαρχοι όλης της Πελοποννήσου πλην της Μονεμβασίας, μιας χώρας δηλαδή δεκαπλασίας εκτάσεως της δικής τους, ευφορώτατης, με λιμάνια που εξασφαλίζουν την ανά το Αιγαίο κυριαρχία του Βενετικού εμπορίου.

Συνιστάται το Βασίλειο του Μορέως που υπήρξε μέχρι το 1714. Ο Μοροζίνι παίρνει τον τίτλο του Ιππότη του Αγίου Μάρκου και του απονέμεται η τιμητική επωνυμία «Πελοποννησιακός». Η ορειχάλκινη προτομή του στήνεται στην μεγάλη αίθουσα του Δογικού Παλατιού. Ο μισθός του Καίνιξμαρκ αυξάνεται σε 24.000 Δουκάτα το χρόνο.

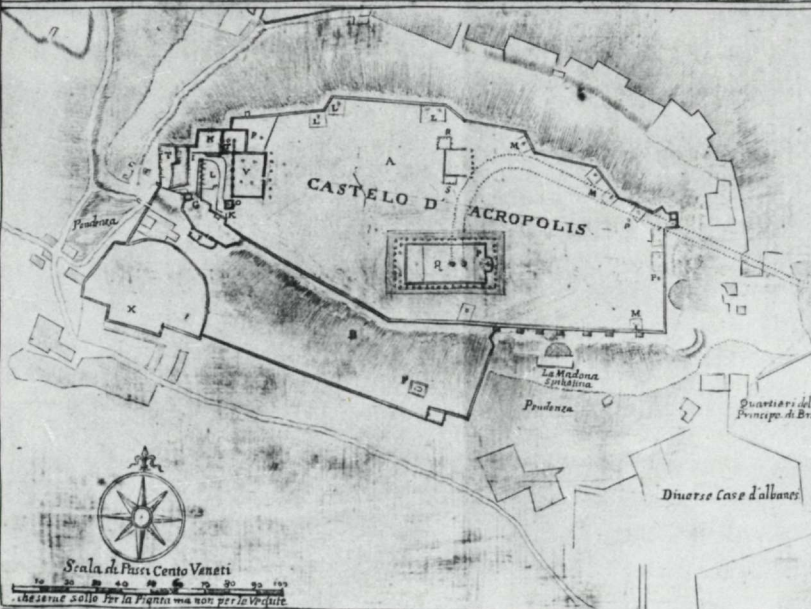
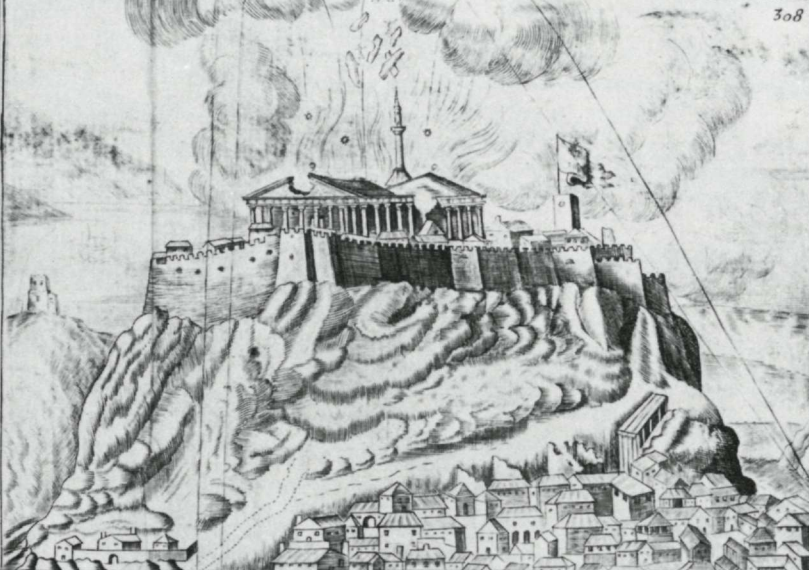
Τον Αύγουστο το 1687 τα στρατεύματα βρίσκονται συγκεντρωμένα στην Κόρινθο. Ο Μοροζίνι συνοδευόμενος από τον Καίνιξμαρκ εξετάζει τη δυνατότητα κοπής του Ισθμού, οι μηχανικοί του μάλιστα εκπονούν σχέδιο, όταν όμως συνειδητοποιούν πόσους εργάτες και πόσο χρόνο απαιτεί το έργο εγκαταλείπουν την ιδέα. Καλείται πολεμικό συμβούλιο για να αποφασίσουν αν τα στρατεύματα, μετά από καλήν οχύρωση του Ισθμού, θα διαχειμάσουν στην Πελοπόννησο, ή αν το υπόλοιπο του καλοκαιριού θα διεξάγουν νέες πολεμικές επιχειρήσεις, και προς ποιάν κατεύθυνση.

Η Κρήτη αποκλείεται επειδή είναι μακριά από την Πελοπόννησο, η Εύβοια θεωρείται επίσης σχετικά μακριά και το φρούριο της Χαλκίδας ως ένα από τα οχυρώτερα, ενώ παράλληλα οι Τούρκοι συγκεντρώνουν δυνάμεις στη Στερεά Ελλάδα. Οι σκέψεις τους στρέφονται προς την Αθήνα.

VEDUTA DEL CAST D'ACROPOLIS DALLA PARTE DI MEZO GIORN

VEDUTA DEL CAST D'ACROPOLIS DALLA PARTE DI TRAMONTANA

PIANTA DEL CAST D'ACROPOLIS DELLA CITTA D'ATHENE CON LE DOI VEDUTE DI D'CAST.
L'Autore è Mre Giovanni de' Fabris di Trapani. Questa pianta fu fatta per ordine del Signor
K^o PROCVET CAP^o GENERAL. Dopo il glorioso acquisto che ne fece in uno giorno d'Aprile il 28 791 1687

- A Castello d'Athene anticamente ACROPOLIS quale ad
giro interiore ornato le sue mura 473 p^{ag}li Veneti fabricat
sopra il Sarcophago che d'ogni intorno lo circonda e lo rende
inagibile d'ogni lato solo la porta verso la Porta.
B Recinto basso del qual Casto il Tempio e mura senza Terrapi.
C Porta principale del basso Recinto
D Altra Porta grande nel basso recinto quale si ritrova Murata
E Altra piccola Porta nel basso recinto quale può aprirsi con il
F Porta che va nel primo Recinto del Casto due piccole Corti
G Altra Porta Sta la quale si vede un'Aquila sopra un pedestal
quasi di sopra. Ammazzare due e un'altra recinta dove si ha d'ogni
H Porta serrata con una corte di mura laud. Batt^o come in fine
I Altra Porta che corre nel recinto di mura che con un'altra
E Porta superiore con la Sta entra in Castello
L Battarie Turriche che si sono ritrovate in Casto
M Altre Batt^o fatte da mura per batter la Città e la Campagna all'Int^o
N Gran deposito di Polvere
O Torre Altissima fatta di marmo bianco sopra la quale del P^o
P Cisterna et altri Vasi d'acqua che si ritrovano in Castello
Q Annichita che s'osservano nei Recinti del Sud Casto
R Tempio di Minerva lungo piedi 200 e largo piedi 84. Inalzato
sopra il p^omo di cinque gradini di pendio. Veneti di marmo bianco
quasi servano di due alle Colonne che sostentano i capitelli all'
intorno questi sono di più pezzi e conosciuti l'altre due che sono di
più pezzi e la grande ha di giro piedi 174 e frontispizio del tutto
Tempio come pure nel mezzo attorno la mura del Med^o e come tutte
de' grandi marmi bianchi conosciuti senza calce. S'osservano sopra
Bellez figure scolpite da Ippocrate, ma non una la maggio parte di
Marmo. Sopra di che si vede una statua senza Testa in marmo vestita
all'intorno di un drappo di Polvere che d'alcune durante l'acquisto nel
Schiopio d'una Bomba tirata dalla batteria de' marmi seg^o cal^o
di marmo.
- R Tempio di Cerere mura e vedono ancora nel Proposito del Cellaro
di sopra di altre Colonne d'ordine Ionico con Architravi Regg^o e
fornisce intero il di cui soffitto e tutto di marmo e di bell^o disegno
bianco tutto pezzi di Tempio di lunghezza quasi servano
di mura e sostentano della mura del Cellaro che formano tre lati d'ogni
quattro lung^o avendo nel quarto lato la mura della Corte nella
si vede una bell^o cornice et una Porta adorno di fregi e di altre
belle e di fine mura e fregi di marmo e sculture in marmo ancora al
tre del Cellaro simili alle Suecine.
S Altro Tempio di Minerva Polidoro cioè la Protettrice della Città
e della Città Pantheon la mura del quale sono sostenute da
quattro statue di Marmo quali rappresentano le grazie che Soave
fice far venire per burlarsi di quelli che la hanno rappresent^o mule
T Tempio consacrato da gli Atheniesi alla Vittoria sono in marmo
di qua e di là riparto. Teo contralt Minotaro in Candia per che
Sopravvenne in Athene prima gliene fosse pervenuta alcuna mura.
V Dedicato alla Sala di Marmo con sei Colonne sostenute in facciata
d'ordine Dorico e le mura all'Int^o sono di marmo bianco e tutto
so di grandi pezzi lavorati sostenuti da sei grandi Colonne corinzie
d'ordine Ionico questa Antica mura era formata mura di lucca et a con
tinuato d'ogni mura con i fregi uno che d'ogni due di sopra d'ogni
mura uno la fece dirozzare la maggior parte di quel superbo edificio
sono tutto con marmo bianco finissimo.
X Teatro di Bacco che ancora s'osservano qualche vestigio
della sua forma dove sedevano gli spettatori.
Tempio sono una Graglia di cui facciano a sostenuta per tre
Pilastri di marmo che portano l'architrave fregio e cornice.
Sopra di che si vede una statua senza Testa in marmo vestita
e di altre senza niente. Questo Tempio che h^ora si vede
dedicato alla Madonna Sta Maria fu altre volte dedicato all'
bo mura de' Vittoriosi nei Giochi e dopo fu consacrato all'
D^o Apollo e Part.

Δύο απόψεις του Βομβαρδισμού και Κάτοψη του Κάστρου της Ακρόπολεως. Χαλκο-
γραφία.

Two Views of the Bombardment and Plan of the Citadel of the Acropolis. Engraving in
Francesco Fanelli. Aténe Attica: Descritta de suoi Principii Fino all' Acquisto Fatto dell'
Armi Veneti nel 1687, Venice, 1707.

for winning the world. They did not bother too much to have their own armies and generals – they hired them...». The Venetians undertook the responsibility for paying them and for providing all the military equipment and for ensuring that their supplies were adequate. The mercenary forces were placed under the direction of Count Otto Wilhelm von Königsmark (1639-1688).

Königsmark was born in 1639 at Minden in Westphalia. An outstanding student, he won high distinction at the University of Jena. He chose a military career and was commissioned in the army of Sweden. In 1686 the Venetians invited him to command their mercenary forces at a salary of 18,000 ducats; they also offered to allow him to have with him his wife Kathryn Carlotta and their retinue. The lady-in-waiting to the Countess, Anna Akerhjelm, who was well-educated, has left us her diary as well as letters to her brother in which she describes the expedition very vividly.

At the beginning of 1685 a various and polyglot armada gathered at the Lido of Venice and departed for Greece.

By means of sudden attacks and systematic sieges, one after another, the harbours and fortresses of the Peloponnese – Pylos, Navarino, Methone, Korone, Argos, Nauplion, Patras, Rhion, Mystra, Corinth – fell into the hands of the Venetians. So the Venetians became masters of the entire Peloponnese, except for Monemvasia; it was a domain ten-times their own in extent, abundantly fertile, with harbours ensuring command of the Aegean for Venetian commerce.

The Dominion of the Morea was established; it lasted until 1714. Morosini took the title Knight of San Marco, and the honorific epithet «Peloponnesian» was awarded to him. His bronze bust was set up in great hall of the Doge's Palace. The pay of von Königsmark was increased to 24,000 ducats a year.

In August 1687 the forces were assembled at Corinth. Morosini accompanied by von Königsmark examined the possibility of cutting through the Isthmus; the engineers worked out a plan, but when they realised how many labourers and how much time the work demanded, they gave up the idea. A Council of War was summoned to decide whether the forces, after an effective fortification of the Isthmus, should winter in the Peloponnese or, if new campaigns were to be undertaken in the summer, against what objective they should be directed.

Crete was excluded, because it is far from the Peloponnese; Euboea was also regarded as relatively distant, and the castle of Chalcis was one of the strongest. Also the Turks were gathering forces in central Greece. So attention turned to Athens.

The sources of the time describing the expedition to Athens and the blowing up of the Parthenon are scant and contradictory. The correspondence of Morosini, official

Οι πηγές της εποχής που περιγράφουν την εκστρατεία στην Αθήνα και την ανατίναξη του Παρθενώνα είναι πολύ λίγες και αντιφατικές μεταξύ τους. Η αλληλογραφία του Μοροζίνι, επίσημα πρακτικά και επίσημες ανακοινώσεις της βενετικής Δημοκρατίας που εξυπηρετούν πολιτικές σκοπιμότητες, μαρτυρίες ανθρώπων πολλών εθνικοτήτων γραμμένες σε διαφορετικές γλώσσες, μαρτυρίες ανθρώπων που ήταν παρόντες στην εκστρατεία και άλλων που συγκέντρωσαν το υλικό τους στη Βενετία, χωρίς ποτέ να πάνε στην Αθήνα, δημιουργούν πολλές ασάφειες και δυσκολίες στην έρευνα των γεγονότων.

Τέλη Αυγούστου φτάνει στο Βενετικό στρατόπεδο ένας Καπουτσίνος παπάς εξουσιοδοτημένος να διαπραγματευθεί το ποσό που οι Αθηναίοι θα πληρώνουν κάθε χρόνο για να μην γίνει η εκστρατεία. Οι Βενετοί ζητούν 40.000 Ρεάλια το χρόνο. Αρχές Σεπτεμβρίου νέα αντιπροσωπεία των Αθηναίων με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Ιάκωβο έρχεται να διαπραγματευθεί το ποσό. Μετά πολλές διαπραγματεύσεις συμφωνούν και ο Μοροζίνι τους υπόσχεται ότι δεν θα ενοχληθούν.

Στις 14 Σεπτεμβρίου γίνεται νέο πολεμικό συμβούλιο όπου οι αρχηγοί των στρατευμάτων επιμένουν να γίνει η εκστρατεία στην Αθήνα. Ο Μοροζίνι προβάλλει αντιρρήσεις με επιχειρήματα που αποδεικνύουν τις στρατηγικές του ικανότητες, καθώς όλα όσα είπε επαληθεύθηκαν. Πρώτον ο χειμώνας πλησιάζει και η κατάληψη του φρουρίου είναι δύσκολη σε μικρό χρονικό διάστημα. Δεύτερον, εφόσον καταληφθεί το φρούριο, τα στρατιωτικά οφέλη της άλωσης είναι αμφίβολα, καθώς οι Τούρκοι μπορούν να εισβάλλουν στην Πελοπόννησο από τα Μέγαρα και ο επισιτισμός της στρατείας στην Αθήνα μπορεί να γίνει μόνο από τη θάλασσα που είναι σε απόσταση. Τέλος, εάν αργότερα Τουρκικά στρατεύματα επιτεθούν στην Αθήνα οι Βενετοί θα πρέπει να την εγκαταλείψουν και φυσικά να καταστρέψουν πόλη και φρούριο. Επιπλέον δε, οι Αθηναίοι θα μείνουν στην εκδικητική μανία των Τούρκων ενώ διαφορετικά θα πλήρωναν τον φόρο. Δυστυχώς όμως οι υπόλοιποι αρχηγοί δεν πείθονται.

Τότε ακριβώς φθάνει τρίτη αντιπροσωπεία Προκρίτων Αθηναίων, η οποία ζητά πλέον την εκστρατεία των Βενετών υποσχόμενη τη συνδρομή τους. Διαβεβαιώνουν τους Βενετούς ότι οι Τούρκοι έχουν τρομοκρατηθεί, ότι το φρούριο της Ακροπόλεως βρίσκεται σε κακή κατάσταση και ότι η άλωση είναι ζήτημα ημερών. Οι σχέσεις μεταξύ Τούρκων και Αθηναίων την εποχή αυτή είναι πολύ κακές και οι φήμες για την εκστρατεία των Βενετών στην Αθήνα έχουν κάνει τους Τούρκους πιο επιθετικούς. Οι Αθηναίοι πίστεψαν ότι βρήκαν την ευκαιρία να αποτινάξουν τον ζυγό.

Με τα νέα δεδομένα το πολεμικό συμβούλιο αποφασίζει την εκστρατεία εναντίον των Αθηνών.

Θα προσπαθήσω να σας κάνω μια περιγραφή της κατάστασης των Μνημείων της Ακροπόλεως λίγο πριν από την εκστρατεία του Μοροζίνι.

Τον έκτο μ.Χ. αιώνα περίπου, ο Παρθενών μετατρέπεται σε εκκλησία αφιερωμένη στην Αγία του Θεού Σοφία. Αργότερα βρίσκουμε την εκκλησία αφιερωμένη στην Παναγία την επιλεγόμενη Αθηνιώτισσα.

transactions, and official records of the Venetian State made for political purposes, witness of persons of many nationalities written in different languages, testimonies of persons present during the expedition and of others who gathered information at Venice without ever going to Athens – all create many obscurities and difficulties in the investigation of the events.

At the end of August there came to the Venetian camp a Capuchin Father who was empowered to negotiate the sum to be paid by the Athenians annually in order that there might be no expedition. The Venetians demanded 40.000 reals per annum. At the beginning of September a new deputation of Athenians led by the Metropolitan Iakobos came to negotiate the sum. After much bargaining the final amount was agreed, and Morosini promised them that they would not be troubled.

On 14 September there was a new Council of War at which the commanders of the forces insisted that the expedition against Athens should take place. Morosini made objections with arguments showing his merit as a general, as all his words came true. First, winter was near and it would be difficult to take the fortress in a short time. Secondly, even if the fortress were to be taken, the military advantage of the capture was doubtful, since the Turks could attack the Peloponnese from Megara, and the provisioning of the expeditionary force at Athens could only be effected from the sea, which was some way off. Finally, if later the Turkish forces were to attack Athens, the Venetians would have to abandon it and of course to destroy the city and the fortress. Moreover, the Athenians would await the avenging fury of the Turks. But if there were no expedition, the Athenians would pay the tribute to the Venetians. Unfortunately the other commanders were not persuaded.

Just then there arrived another deputation of Athenian notables. They asked that there be after all an expedition of the Venetians and they promised their assistance. They assured the Venetians that the Turks were terrified, that the fortress of the Acropolis was in poor condition, and that it could be captured within days. The relations between Turks and Athenians at that time were very bad and rumours of the Venetian campaign against Athens had made the Turks more oppressive. The Athenians believed that they had found an opportunity to shake off the yoke.

Having received the new evidence, the War Council decided upon the expedition against Athens.

I shall attempt to describe to you the state of the monuments on the Acropolis shortly, before the campaign of Morosini.

About the sixth century A.D. the Parthenon was converted into a Church dedicated to the Holy Wisdom. Later we find the Church dedicated to the Virgin with the epithet Atheniotissa.

The transformation of the building into a Christian Church and specifically into a

Η τροποποίηση του κτηρίου σε χριστιανικό ναό και μάλιστα σε βασιλική έγινε ως εξής: οι δύο αρχικά ανεξάρτητοι μεγάλοι χώροι του σηκού συνδέθηκαν με τρεις θύρες που ανοίχθηκαν στον μεσότοιχο. Ο αρχαίος κυρίως ναός τρίκλιτος καθώς ήταν αποτέλεσε τον ναό της χριστιανικής βασιλικής ενώ το αρχαίο δυτικό διαμέρισμα αποτέλεσε τον νάρθηκά της. Η ανατολική θύρα καταργήθηκε για να γίνει στο μέρος εκείνο το ιερό σύμφωνα με τον προσανατολισμό των χριστιανικών εκκλησιών και ως κυρία είσοδος διατηρήθηκε η υπάρχουσα δυτική θύρα του ναού.

Στην εκκλησία αυτή έρχεται να προσκυνήσει το 1018 ο Βασίλειος ο Β΄ μετά τη νίκη του κατά των Βουλγάρων.

Στις αρχές του δέκατου τρίτου αιώνα ο ναός πάντα αφιερωμένος στη λατρεία της Θεοτόκου συνεχίζει να λειτουργείται αλλά ως καθολική εκκλησία.

Το 1380 ο Πέτρος ο Δ΄ της Αραγωνίας χωρίς να έχει δει την Ακρόπολη την περιγράφει σε επίσημο έγγραφο: «Το αναφερόμενο κάστρο είναι το κόσμημα το πλέον σπουδαίον το υπάρχον ανά την Υφήλιον και τοσούτον μάλλον καθόσον άπαντες οι ζώντες Χριστιανοί Βασιλείς δεν θα ηδύνατο εις την κατασκευήν παρομοίου τινός».

Το 1458 έρχεται στην Αθήνα και θαυμάζει τα μνημεία της Ακροπόλεως ο Μωάμεθ ο Β΄ ο κατακτητής. Τότε ο Παρθενών μετατρέπεται σε τζαμί και υψώνεται ο μιναρές.

Η πρώτη απεικόνιση του Παρθενώνα έγινε από τον Κυριάκο τον Αγκωνίτη γύρω στο 1435, απεικόνιση που αντιγράφεται το 1465 από τον Τζουλιάνο Τζιαμπέρτι γνωστό ως Σανγκάλλο. Γύρω στο 1640 ο Τούρκος περιηγητής Εβλιά Τσελεμπή περιγράφει με θαυμασμό το ναό. Το 1674 επισκέπτεται την Αθήνα ο γάλλος πρεσβευτής του Λουβοδίκου του ΙΔ΄ στην Οθωμανική Πύλη Μαρκήσιος Ολιέ ντε Νουαντέλ. Ο ζωγράφος του Ζακ Κάρεϋ σε δεκαπέντε μόνο ημέρες απεικονίζει συστηματικά και με μεγάλη ακρίβεια τα αετώματα, τη ζωφόρο και τις νότιες μετόπες του Παρθενώνα. Στα πολύτιμα αυτά σχέδια στηρίζονται πολλοί ερευνητές των Παρθενωνίων γλυπτών καθώς μέρος από αυτά θα καταστραφούν οριστικά μετά από δέκα τρία χρόνια.

Το 1676 ο Γάλλος γιατρός Ζακόμπ Σπον δημοσιεύει σχέδιο της Αθήνας με την Ακρόπολη, που είχε σχεδιάσει ο Ιησουΐτης παπάς Ζακ Πωλ Μπαμπέν το 1674. Την ίδια χρονιά ο Ζωρζ Γκυγιέ ντε Σαιν Ζωρζ που δεν έχει ποτέ επισκεφθεί την Ελλάδα δημοσιεύει στο έργο του περιγραφή του ναού και ο Σπον με τον άγγλο φυσιοδίφη Τζώρτζ Γουήλερ περιηγούνται με την σειρά τους την Αθήνα και μας δίνουν περιγραφές καθώς και απεικονίσεις των μνημείων της Ακροπόλεως.

Στις αρχές του 1687 ο γάλλος Γκραβιέ ντ' Ορτιέρ επισκέπτεται την Αθήνα και ο μηχανικός Πλαντιέ σχεδιάζει γι' αυτόν μία άποψη του Παρθενώνα, την τελευταία πριν την καταστροφή.

Το 1687 ο Παρθενών μετά την μετατροπή του πρώτα σε χριστιανική εκκλησία και μετά σε τζαμί έχει την εξής μορφή σύμφωνα με την περιγραφή του αρχιτέκτονα Μανώλη Κορρέ. Τα μετακίονια της περιστάσεως έχουν κλειστεί με τοίχο ύψους περίπου πέντε μέτρων. Τα μετακίονια της δυτικής και πιθανότατα και της ανατολικής προστάσεως ενώθηκαν με όμοιο τοίχο ώστε να σχηματισθεί κλειστός διάδρομος, ίσως ένα είδος υποκατάστατου των αιθρών

basilica came about in the following way: the two originally unconnected large chambers of the sanctuary were joined by means of three doors which were opened in the interior wall. The ancient temple proper with its three aisles as it was formed the nave of the Christian basilica, while the ancient western chamber formed its narthex. The use of the eastern door was given up in order that there might be a sanctuary in that part in accordance with the orientation of Christian Churches, and the existing western door of the temple was retained as the main entrance.

To this Church there came to worship in 1018 the emperor Basil II after his victory over the Bulgars.

At the beginning of the thirteenth century the temple, still dedicated to the veneration of the Virgin, continued to function, but as a Catholic Church.

In 1380 Peter IV of Aragon without having seen the Acropolis described it in an official account: «The castle I have mentioned is the finest ornament existing in the world, and all the more so since all the Christian kings now alive would not have been capable of building one to compare with it».

In 1458 Mehmet II the Conqueror came to Athens and admired the monuments of the Acropolis. At that time the Parthenon was transformed into a mosque and the minaret was erected.

The first illustration of the Parthenon was made by Cyriac of Ancona about 1435, an illustration which was copied in 1465 by Guiliano Giamberti, known as Sangallo. About 1640 the Turkish traveller Evlia Tselebi admiringly described the temple.

In 1674 there visited Athens the ambassador of Louis XIV of France to the Sublime Porte, the Marquis Olier de Nointel. His painter Jacques Carrey recorded systematically and with great accuracy in fifteen days the pediments, the frieze, and the southern metopes of the Parthenon. Upon these precious drawings many scholars of the Parthenon sculptures rely, since part of them were irrevocably destroyed thirteen years later.

In 1676 the French doctor Jacob Spon published a plan of Athens, including the Acropolis, made by the Jesuit Father Jacques Paul Babin in 1674. At the same time Georges Guillet de Saint Georges, who never visited Greece, published in his work a description of the temple, and Spon together with the English naturalist George Wheler visited Athens in their turn; they have given us descriptions and also illustrations of the monuments of the Acropolis.

At the beginning of 1687 the Frenchman Gravier d'Ortières visited Athens and the draughtsman Plantier drew for him a view of the Parthenon, the last before the catastrophe.

In 1687 the Parthenon after its conversion first into a Christian church and later into a mosque had the following form according to the description of the architect Manolis Korres. The spaces between the columns of the outer colonnade were blocked with a wall about five metres high. The intercolumniations of the western and probably also

των κανονικών βασιλικών. Σε ορισμένα από τα μετακίονια έχουν ανοιχθεί είσοδοι στο κτήριο και στην κρηπίδα της περιστάσεως έχουν λαξευθεί στα σημεία αυτά πρόσθετες βαθμίδες.

Η αρχαία στέγη είχε καταστραφεί τον 3ο μ.Χ. αιώνα με εμπρησμό και μαζί της σχεδόν ολόκληρο το εσωτερικό του σηκού. Κατά την μεγάλη επισκευή που ακολούθησε, επειδή τα οικονομικά μέσα ήταν πλέον στενά, η νέα στέγη του ναού, ξύλινη με πήλινες κεραμίδες, περιορίστηκε μόνο στην έκταση του σηκού, ενώ τα πτερά έμειναν για πάντα αστέγαστα. Και δεν είναι μόνον αυτές οι διαφορές της νέας από την αρχική στέγη. Ακολουθώντας νεώτερα πρότυπα έχει πολύ μεγαλύτερη κλίση. Η υπερύψωση του ανατολικότερου μέρους της επάνω από τον κυρίως ναό, η οποία συνδυάζεται και με την ύπαρξη τριών μεταγενεστέρων παραθύρων σε κάθε πλευρά, ίσως οφείλεται σε μιά αρκετά μεταγενέστερη μετατροπή της χριστιανικής εκκλησίας. Τα χριστιανικά παράθυρα που ανοίχθηκαν στους μακρούς τοίχους διακόπτουν τη ζωφόρο και έχουν τέτοιο ύψος ώστε το άνω μέρος τους σχηματίζει μικρά αετώματα πάνω από το επίπεδο της στέγης.

Ο μιναρές του τεμένους είχε υψωθεί στη νοτιοδυτική γωνία του σηκού επάνω στον ισχυρό κορμό ενός παλαιότερου λιθόκτιστου πύργου με ελικοειδή κλίμακα ανόδου στο εσωτερικό. Στο εσωτερικό του σηκού η διόροφη διάταξη των κίωνων έχει αξιοποιηθεί για την κατασκευή υπερών μάλλον μόνον πάνω από τα πλευρικά κλίτη. Το δάπεδο στο ανατολικό τμήμα του σηκού είναι ανυψωμένο για να δημιουργηθεί το ιερό. Υπάρχουν ακόμα δύο κίονες από ίασιπι καθώς και το κιβώριο, το οποίο είχε τέσσερις κίονες από πορφυρίτη λίθο, με κορινθιακά κιονόκρανα από άσπρο μάρμαρο. Στην αψίδα το σύνθρονο με ημικυκλική βαθμιδωτή διάταξη υπάρχει ακόμη. Οι Τούρκοι έχουν καλύψει με επίχρυσμα το εσωτερικό του τζαμιού ώστε να κρύψουν τις χριστιανικές τοιχογραφίες.

Το Ερέχθειο κατά την παλαιοχριστιανική εποχή είχε μετατραπεί σε τρίκλιτη βασιλική αφιερωμένη στη λατρεία του Σωτήρος Χριστού. Επί Φραγκοκρατίας φαίνεται ότι αποκτά κοσμική χρήση. Επί Τουρκοκρατίας χρησιμοποιείται ως κατοικία του Αγά και του χαρεμιού του.

Δεν αναφέρεται παρά ελάχιστα ή καθόλου από τους περιηγητές της εποχής, φαίνεται δε ότι, διετηρείτο σε καλή κατάσταση. Στο δυτικό του μέρος είχε διαμορφωθεί μεγάλη υπόγεια δεξαμενή. Η κατοικία είχε επεκταθεί και μέσα στο βόρειο προστώο στα μετακίονια του οποίου είχαν κτισθεί τοίχοι. Ανατολικά του βορείου προστώου κατά μήκος του βορείου τοίχου του κλασικού κτηρίου υπήρχε τριόροφη πτέρυγα της κατοικίας με μονόρριχτη στέγη. Η πρόσταση των Κορών διετηρείτο ανέπαφη, τοίχοι όμως κάλυπταν τα διαστήματα ανάμεσα στις Καρνάτιδες.

Τα Προπύλαια από τα τέλη του τρίτου μ.Χ., αιώνα συνδέονται αναπόσπαστα με την οχύρωση της δυτικής πλευράς του Βράχου που είναι και η μόνη από στρατηγική άποψη ευάλωτη πλευρά του Κάστρου. Σύμφωνα με την περιγραφή του αρχιτέκτονα Τάσου Τανούλα τα Προπύλαια στα τέλη του δωδεκάτου αιώνα έχουν ήδη γίνει κατοικία των Ορθοδόξων Επισκόπων των Αθηνών και στην συνέχεια μετατρέπονται σε κατοικία των Φράγκων

the eastern porticos were joined by a similar wall so as to form a closed passageway, perhaps a substitute for the atria of the standard basilicas. In certain of the spaces between columns entrances were opened into the building and in the stepped platform of the colonnade at these places additional steps were cut.

The ancient roof was destroyed in the third century A.D. by a fire and with it almost the whole of the interior of the sanctuary. In the great rebuilding which followed, since resources were limited, the new roof of the temple, wooden terracotta tiles, was confined within the extent of the sanctuary, while the outer colonnades remained permanently roofless. Those were not the only differences between the original roof and the new one. In accordance with exemplars of the time it was steeper. The elevation of the easterly part of the roof above the temple proper, in combination with the presence of three later windows in each side, is perhaps due to a later alteration of the Christian church. The Christian windows, which were opened through the long walls, cut the frieze and were so high that their upper part formed small gables above the level of the roof.

The minaret was erected at the southeastern corner of the sanctuary on top of the strong stump of an older stone-built tower with a spiral staircase leading up within.

In the interior of the sanctuary the two-storey arrangement of the pillars was developed for the construction of upper galleries above the side-aisles only. The floor of the eastern part of the sanctuary was raised for the formation of the chancel. Until 1687 there still existed two pillars of jasper and also the canopy, which had four porphyry columns with Corinthian capitals of white marble. In the apse the synthronon with its arrangement of semicircular steps still existed. The Turks whitewashed over the interior of the mosque in order to hide the Christian wallpaintings.

The Erechtheum in the Early Christian period was converted into a three-aisled basilica dedicated to the worship of Christ the Saviour. It appears that in the Frankish period it was used for secular purposes. During the period of Turkish rule it was used as the residence of the Aga and his harem.

It is mentioned rarely or not at all by the travellers of the Turkish period, but it seems to have been kept in good condition. In the western part a great underground cistern was installed. The residence extended within the northern porch, between the columns of which walls were built. East of the northern porch along the northern wall of the classical building, there was a three-storey wing of the residence with a shed roof. The porch of the Maidens was kept intact; walls, however, covered the intervals between the Caryatids.

From the end of the third century A.D. the Propylaia were connected directly with the fortification of the western side of the rock, which from the military point of view is the only vulnerable side of the Kastron. According to the description of the architect Tasos Tanoulas the Propylaia at the end of the twelfth century were already used as the

ηγεμόνων. Το παρεκκλήσι που είχε κτισθεί σε επαφή με το βόρειο τοίχο του κεντρικού κτηρίου στα μεσοβυζαντινά χρόνια, διατηρήθηκε και επί Φραγκοκρατίας.

Επάνω στο κεντρικό κτήριο προστέθηκε όροφος, ο οποίος χρησιμοποιούσε την αρχαία φατνωματική οροφή ως πάτωμα. Στην Πινακοθήκη κατασκευάστηκε οροφή με σταυροθόλια, η οποία χρησίμευε ως πάτωμα του ορόφου που προστέθηκε. Ο όροφος αυτός επεκτείνονταν ανατολικά επάνω από την υστερορωμαϊκή δεξαμενή. Επάνω από τη νότια πτέρυγα κτίστηκε ο Φράγκικος Πύργος ύψους είκοσι έξη μέτρων. Στα μετακίονια των δωρικών κιονοστοιχιών του κεντρικού κτηρίου κτίστηκαν τοίχοι καταργώντας έτσι την είσοδο στο Κάστρο από τα Προπύλαια. Η νέα είσοδος στην Ακρόπολη βρίσκεται ανάμεσα στον Φράγκικο Πύργο και στο νότιο τείχος της. Η είσοδος στο παλάτι γίνεται από την ανατολική πρόσταση. Το κλασικό κτήριο διατηρείτο σχεδόν ακέραιο, η συνολική όμως εντύπωση ήταν ενός φρουρίου με πύργους και οδοντωτές επάλξεις. Επί Τουρκοκρατίας τα Προπύλαια χρησιμοποιούνται ως κατοικία του Διοδάρη δηλαδή του Φρούραρχου της Ακροπόλεως.

Το 1640 ένας κεραυνός πέφτει στο κεντρικό κτήριο των Προπυλαίων όπου ήταν αποθηκευμένη πυρίτιδα, με αποτέλεσμα να γίνει μεγάλη έκρηξη που κατέρριψε ένα τμήμα τους. Όπως φαίνεται πάντως από την περιγραφή των Σπον και Γουήλερ το 1676 καθώς και από τις απεικονίσεις του Ορτιέρ και του Βερνέντα, το 1687 το δυτικό τμήμα του κτηρίου δεν είχε καταστραφεί.

Ο ναός της Αθηνάς Νίκης ήταν ακόμη ακέραιος στη θέση του επάνω στον αρχαίο Πύργο του, όταν ο Σπον επισκεύθηκε την Ακρόπολη. Ένας οχυρωματικός τοίχος που έκλεινε το διάστημα από το Μνημείο του Αγρίππα ως τον Πύργο, ήταν αρκετά υψηλός ώστε να ενσωματώνει και τη δυτική πρόσοψη του ναού με τους τοίχους.

Τέλος μέσα στην Ακρόπολη υπάρχουν, από χρόνια, πολλά σπήτια κτισμένα επάνω στα μνημεία και με υλικό που είχε πέσει από τα μνημεία.

Οι Τούρκοι της Αθήνας καθώς γνωρίζουν ότι ο οχυρωμένος βράχος της Ακροπόλεως αποτελεί το πρώτο και σημαντικότερο εμπόδιο για την κατάκτηση της Στερεάς Ελλάδας και επειδή βεβαίως οι κινήσεις των Αθηναίων δεν τους έχουν καθόλου διαφύγει κάνουν τις ανάλογες προετοιμασίες.

Προσπαθούν να αντιμετωπίσουν το φοβερό πυροβολικό των Βενετών, το οποίο ήταν εξαιρετικά ισχυρό και είχε επιφέρει καταστροφές και ερημώσεις στα Φρούρια της Πελοποννήσου. Λόγω των μικρών αποστάσεων των βολών – οι αποστάσεις βολής, ανάλογα με τα είδη των πυροβόλων, κυμαίνονταν μεταξύ 100 και 700 μέτρων – ο κίνδυνος του κανονιοβολισμού για την Ακρόπολη ήταν προφανής από την δυτική πλευρά δηλαδή από τον λόφο των Μουσών και από την Πνύκα, τοποθεσίες στις οποίες οι Βενετοί μπορούσαν να εγκαταστήσουν τα πυροβόλα τους.

Οι Τούρκοι λοιπόν σπεύδουν να εκτελέσουν νέα οχυρωματικά έργα για να ενισχύσουν τη δυτική πλευρά της Ακροπόλεως όπου είναι και η μόνη ευάλωτη είσοδος. Επισκευάζουν τα τείχη, χτίζουν ένα πύργο δυτικά του ναού της Αθηνάς Νίκης και ενισχύουν τον προμαχώνα μεταξύ του ναού και του Μνημείου του Αγρίππα για να τοποθετήσουν μία δεύτερη συστοιχία από κανόνια. Επειδή χρειάζονται πρόχειρο οικοδομικό υλικό, κατεδαφίζουν τον ναό της

residence of the Orthodox bishops of Athens and later they became the dwelling of the Frankish Dukes. The church built against the north wall of the central building in the middle Byzantine period continued in use during Frankish rule.

Above the central building a storey was added which used the ancient coffered ceiling as a floor. In the Pinakothek a ceiling was built with vaulting which was used as a floor for the added storey. This floor extended eastwards over the late Roman cistern. Above the South Wing the Frankish Tower was built to a height of 26 metres. In the intercolumniations of the Doric colonnades of the central building walls were built, thus blocking the entrance of the Kastron from the Propylaia. The new entrance to the Acropolis was between the Frankish Tower and the south wall of the Acropolis. The entrance to the Palace was from the eastern portico. The classical building was kept almost intact, but the general impression was of a fortification with bastions and castellated ramparts. In the Turkish period the Propylaia were used as the residence of the Garrison Commander of the Acropolis, that is of the Disdar.

In 1640 lightning struck the central building of the Propylaia where gunpowder was stored, with the result that there was a great explosion which threw down part of the structures.

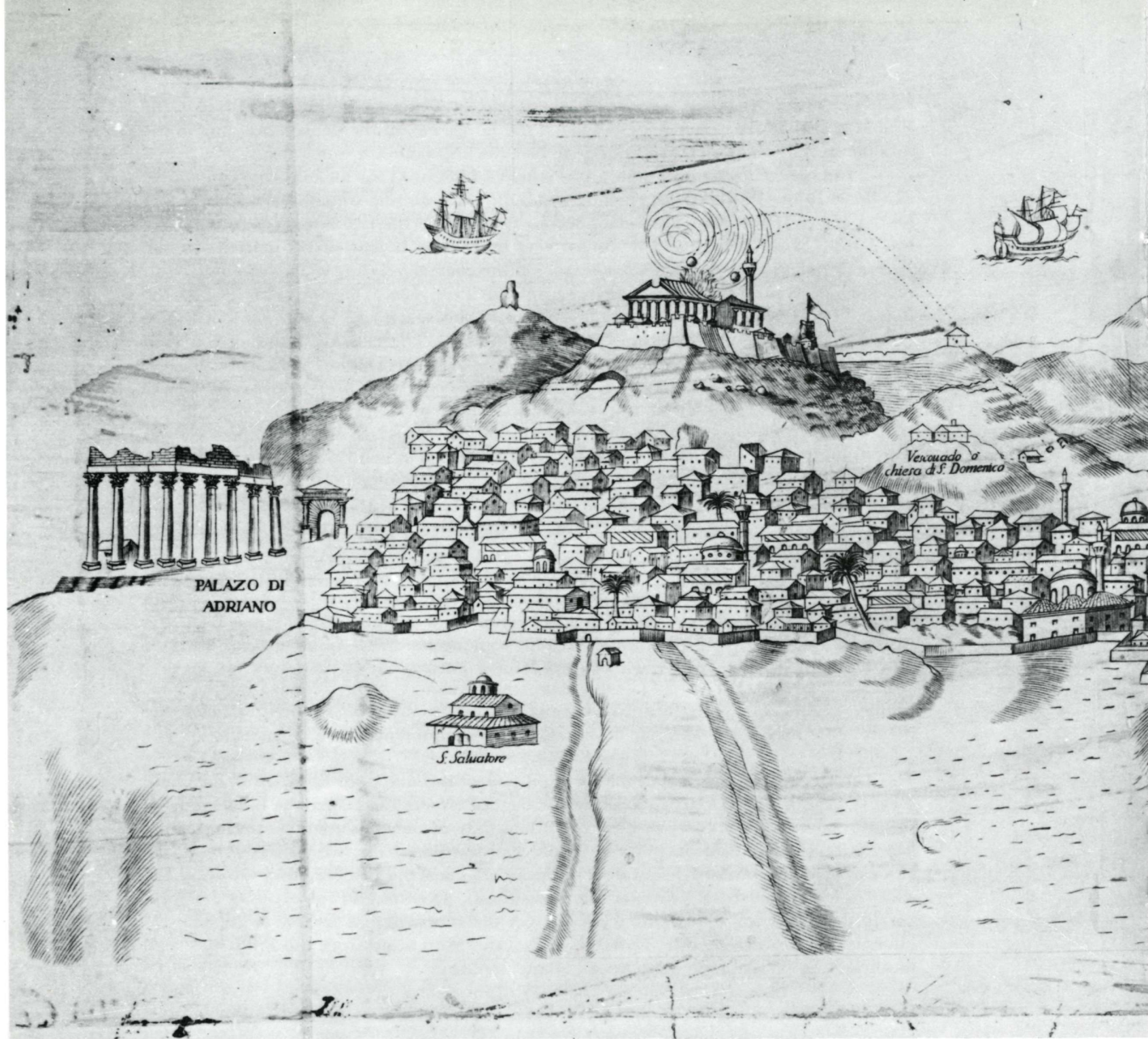
As appears from the description of Spon and Wheler in 1676 as well as from the illustrations of Ortières and Veneda in 1687 the western part of the building had not been damaged.

The temple of Athena Nike was quite intact in its position above its ancient bastion when Spon visited the Acropolis. A fortification wall occupying the space from the monument of Agrippa to the bastion was high enough to incorporate also the western face of the temple together with the columns.

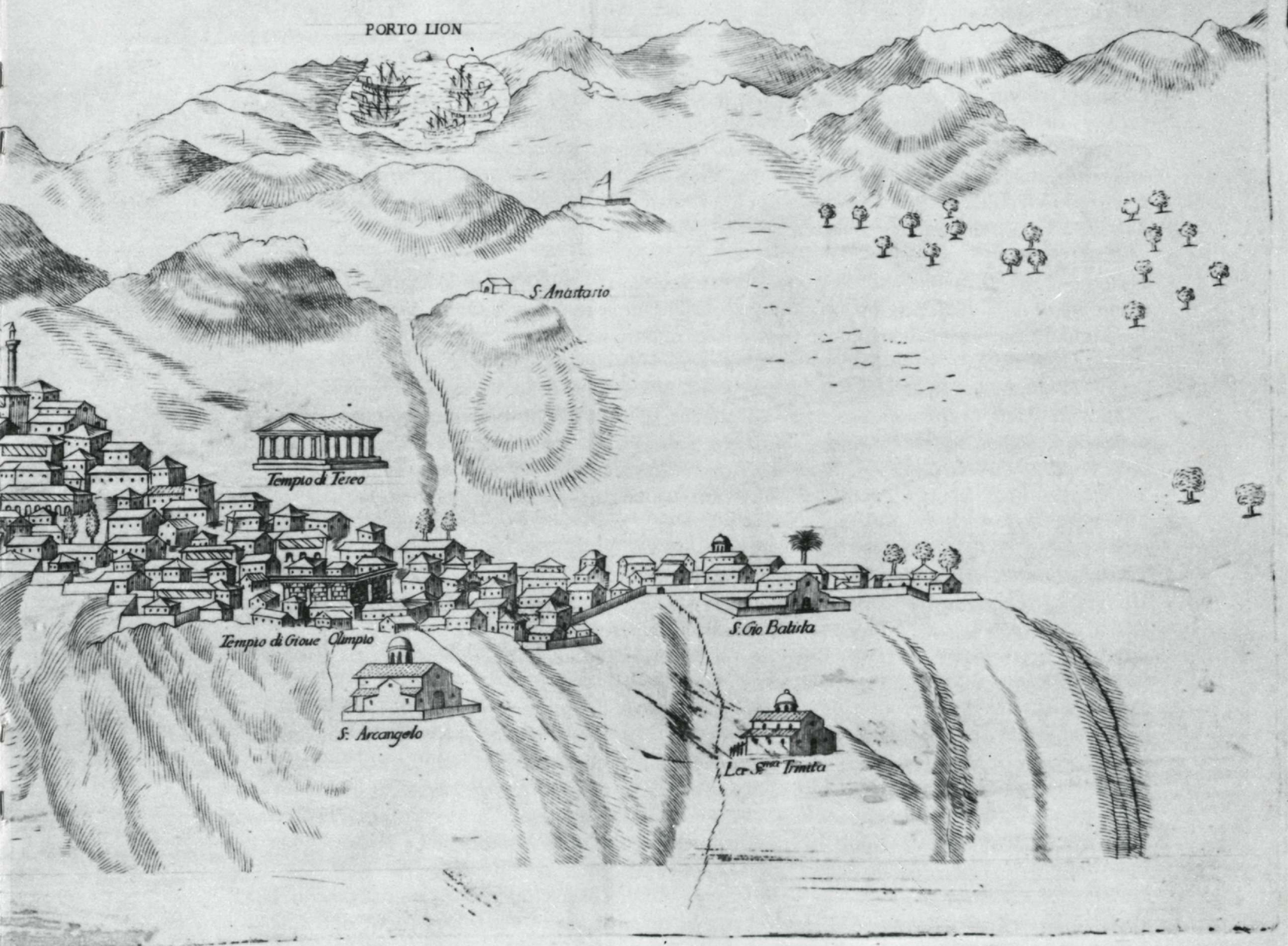
Finally within the Acropolis there long existed many houses built against the monuments and with material fallen from the monuments.

The Turks of Athens knew that the fortified rock of the Acropolis formed the main and most significant obstacle to the conquest of central Greece; and since the movements of the Athenians had not escaped their attention, they made corresponding preparations. They attempted to confront the fine artillery of the Venetians, which was very strong and had brought ruin and devastation to the fortresses of the Peloponnese. Owing to the short range of the shots – the maximum distances, according to the types of artillery, varied from 100 to 700 metres – the danger of bombardment for the Acropolis was obvious on the western side, from the Hill of the Muses and from the Pnyx, in which localities the Venetians could station their artillery.

So the Turks hastened to complete new defensive works and to strengthen the western side of the Acropolis, where the only takable entrance was. They repaired the walls, built a new bastion west of the temple of Athena Nike, and strengthened the rampart

Ο Βομβαρδισμός από Ανατολικά, χαλκογραφία.

The Bombardment from the East, Engraving in Francesco Fanelli, Atene Attica: Descritta de suoi Principii Fino all' Acquisto Fatto dell' Armi Veneti nel 1687, Venice 1707.

Αθηνάς Νίκης και χρησιμοποιούν τα αρχιτεκτονικά του μέλη μαζί με πέτρες και χώματα για το χτίσιμο του προμαχώνα. Στις ανασκαφές που έγιναν μετά την απελευθέρωση, αποκαλύφθηκαν στο σύνολό τους τα μέλη του ναού και επέτρεψαν την αναστήλωσή του το 1838. Φυσικά στα μέλη του δεν υπάρχουν χτυπήματα από βλήματα.

Η εκστρατεία κατά των Αθηνών ξεκινάει στις 19 Σεπτεμβρίου.

Ο Μοροζίνι για να εξαπατήσει τους Τούρκους και να τους καταλάβει απροετοίμαστους στέλνει τμήμα του βενετικού στόλου υπό τον ναύαρχο Βενιέ προς την Εύβοια. Οι Τούρκοι πράγματι καθησυχάζουν ότι προς το παρόν ο κίνδυνος αποσοβήθηκε. Την ίδια μέρα ο υπόλοιπος στόλος μεταφέρει ολόκληρο τον βενετικό στρατό – σύμφωνα με τον γραμματέα του Μοροζίνι Λοκατέλλι 9.880 άτομα και 871 άλογα – πυροβόλα, βόμβες, πολεμοφόδια και άφθονο υλικό πολιορκίας στον Πειραιά.

Η Άκερχελμ στο ημερολόγιό της αναφέρει ότι λόγω μεγάλης ανεμοθύελλας η γαλέρα στην οποία επέβαινε συνοδεύοντας την Κόμησσα Καίνιξμαρκ αναγκάστηκε να μπει στο λιμάνι του Πειραιά αφού φυσικά κατέβασε τη βενετική σημαία και ανέβασε την αγγλική. Ευτυχώς για τις κυρίες ο Άγγλος Πρόξενος βρισκόταν στον Πειραιά και μιλώντας αγγλικά τους είπε ότι οι Αθηναίοι δεν ήταν διατεθειμένοι να πληρώσουν φορολογία στους Βενετούς, στα γερμανικά όμως, ότι στο φρούριο της Ακροπόλεως βρίσκονταν μόνο τετρακόσιοι άνδρες και συνεπώς η άλωσή του δεν θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολη. Οι κυρίες επέμειναν να κατέβουν στην ξηρά, πήγαν να δουν τον περίφημο Λέοντα του Πειραιά, μάλιστα και τον εμέτρησαν. Το επόμενο πρωί φύσηξε ευνοϊκός άνεμος και έφυγαν με χρήσιμες πληροφορίες για τον Μοροζίνι.

Το πρωί της 21ης Σεπτεμβρίου οι Τούρκοι ξυπνώντας βλέπουν αγκυροβολημένο στον Πειραιά ολόκληρο τον βενετικό στόλο. Ακόμη και ο Βενιέ έχει καταφθάσει από την Εύβοια. Φόβος και τρόμος τους κυριεύει. Προσπαθούν με μεγάλη βιασύνη να μαζέψουν ό,τι πολύτιμο έχουν και ν' ανέβουν στην Ακρόπολη. Μέχρι το μεσημέρι έχουν όλοι κλεισθεί μέσα στο Κάστρο. Στην Αθήνα υπάρχουν πια μόνον Έλληνες.

Σύμφωνα με τον Λοκατέλλι επιτροπή από προκρίτους επισκέπτεται τον Μοροζίνι και δίνει υπόσχεση υποταγής, βοήθειας, τοπογραφικές και στρατηγικές πληροφορίες. Οι Αθηναίοι συντάσσονται με τους Βενετούς διότι αν έμεναν ουδέτεροι όποιος και να κέρδιζε αυτοί θα υφίσταντο τις συνέπειες και οι βόμβες του Μοροζίνι θα κατέστρεφαν την πόλη. Αποφασίζουν λοιπόν να ταχθούν υπέρ των Βενετών ανοιχτά και να μείνουν στην πόλη, φροντίζουν πάντως παράλληλα να κρύψουν ό,τι πολύτιμο έχουν από φόβο και προς τους Τούρκους και προς τους Βενετούς.

Οι Βενετοί ξεκινούν με σώμα 150 ανδρών υπό τον συνταγματάρχη Ραουγκράφ φον ντερ Πφάλτς και καταλαμβάνουν την Αθήνα για να προστατεύσουν τους Αθηναίους από τους Τούρκους.

Στέλνουν μήνυμα στους Τούρκους ζητώντας την παράδοση του Φρουρίου με αντάλλαγμα την ανενόχλητη αναχώρηση των Τούρκων μαζί με όλα τους τα κινητά αγαθά. Ο Αγάς του

between the temple and the Monument of Agrippa, in order to put a second battery of cannons in place. Since there was need of building material ready to hand, they demolished the temple of Athena Nike and used the architectural pieces, together with rocks and earth, for the building of the rampart. In the excavations undertaken after Greece was freed, the parts of the temple were discovered in their entirety and made possible its reconstruction in 1838. Naturally none of the fragments has been struck by cannon shot.

The expedition against Athens set out on 19 September.

To deceive the Turks and to come upon them unawares Morosini sent part of the Venetian fleet under Admiral Venier to Euboea. Indeed, the Turks kept calm, because for the moment the danger had been averted. The same day the rest of the fleet transported the whole Venetian army – according to Locatelli, the secretary to Morosini, 9,880 persons and 871 horses, artillery, cannonballs, war supplies and abundant siege material – to the Piraeus.

Anna Akerhjelm in her diary records that because of the great gale the galley upon which she had embarked in the company of Countess Königsmark was compelled to put in to the harbour of the Piraeus; it had lowered the Venetian flag and raised the British. Fortunately for the ladies the British Consul was present at the Piraeus; speaking English, he told them that the Athenians were not disposed to pay tribute to the Venetians, but he remarked in German that on the fortress of the Acropolis only four hundred men were to be found and consequently its capture would not be specially difficult. The ladies insisted upon going ashore and went particularly to see the renowned Lion of the Piraeus and measured it. The following morning the wind blew fair and they departed with useful intelligence for Morosini.

On the morning of 21 September the awakening Turks saw the whole Venetian fleet anchored at the Piraeus; Venier had also arrived from Euboea. Fear and trembling overcame them. They tried hastily to collect what valuables they had and to go up to the Acropolis. By noon they were all confined within the Kastron. In Athens there were from now on only Greeks.

According to Locatelli a deputation of notables visited Morosini and gave him a promise of submission and assistance, together with topographic and military intelligence. The Athenians took the side of the Venetians because if they had remained neutral, they would have had to face the consequences, whoever won, and the bombs of Morosini would have destroyed the city. So they decided to ally themselves with the Venetians openly and to stay in the city; in any case, they took care at the same time to hide their valuables out of fear both of the Turks and of the Venetians.

The Venetians started out with a detachment of 150 men under the command of

Κάστρου Αλής αρνείται. Έχει πυρομαχικά και περιμένει τον Σερασκέρη με ενισχύσεις. Η κύρια δύναμις των στρατευμάτων υπό τον Καΐνιξμαρκ – με οδηγούς Αθηναίους – βαδίζει μέσα από τον ελαιώνα της Αττικής και χωρίς να μπει στην Αθήνα, καταλαμβάνει τα κυριώτερα στρατηγικά σημεία από τα οποία θα μπορούσε να προσβληθεί η Ακρόπολη, κυρίως τους λόφους και τα υψώματα δυτικά του Κάστρου.

Ταυτόχρονα μηχανικοί της στρατείας από βόρεια προσπαθούν να ανοίξουν υπόγειες στοές ώστε με εκρηκτικές ύλες να προκαλέσουν την ανατίναξη του Φρουρίου. Οι Τούρκοι τους πυροβολούν συνεχώς και τους αποδεκατίζουν. Οι Βενετοί καταφέρνουν να φτάσουν μέχρι το σπήλαιο της Αγλαύρου όπου η σκληρότητα της πέτρας του βράχου τους αναγκάζει να σταματήσουν.

Τό βράδυ 21ης προς 22α Σεπτεμβρίου ο Καΐνιξμαρκ, σύμφωνα με περιγραφές, τοποθετεί τα πυροβόλα του στον Λόφο των Μουσών κανονιοστοιχεία από δεκαπέντε τηλεβόλα, στην Πνύκα εννέα, και στον Λόφο του Αρείου Πάγου πεντε τεράστιους όλμους. Οι Τούρκοι πυροβολούν ασταμάτητα κατά των Βενετών προσπαθώντας να τους εμποδίσουν να στήσουν τα πυροβόλα τους. Το πρωί της 23ης Σεπτεμβρίου τα πυροβολεία των Βενετών βρίσκονται στην οριστική τους θέση και αρχίζουν να βάλλουν συστηματικά εναντίον της Ακροπόλεως.

Επικεφαλής του πυροβολικού βρίσκεται ο Αντόνιο Μουτόνι, Κόμης Σαν Φελίτσε τον οποίο οι περισσότερες μαρτυρίες κατηγορούν ως εντελώς ανίκανο. Αρκετά ειρωνικές περιγραφές συνεργατών του μας λένε ότι... «συχνά τα βλήματα περνούσανε πάνω από το Φρούριο και πέφτανε από την άλλη μεριά με αποτέλεσμα να φονεύουν τους πολιορκούντες και όχι τους πολιορκημένους...». Μην βλέποντας αποτελέσματα οι Βενετοί, στήνουν νέο πυροβολείο στην ανατολική πλευρά του Φρουρίου, στέλνουν συνεργάτη στον Μουτόνι που ονομάζεται Λεάνδρος, επιστατεί δε προσωπικά ο Καΐνιξμαρκ.

Στις 25 Σεπτεμβρίου σύμφωνα με τον κόμη Λεόν ντε Λαμπόρντ μιά βόμβα πέφτει σε μία μικρή αποθήκη πυρίτιδας στα Προπύλαια, η πυρίτιδα αναφλέγεται και ένα τμήμα τους καταρρέει. Οι Βενετοί συνεχίζουν να πυροβολούν το Κάστρο με αμείωτη ένταση.

Οι πληροφορίες της εποχής σχετικά με το «τυχαίο» της ανατίναξης του Παρθενώνα συγκρούονται. Άλλες πηγές αναφέρουν ότι η βολή ήταν τυχαία, άλλες όμως ότι ήταν κατευθυνόμενη. Σύμφωνα με την μαρτυρία του Γερμανού αξιωματικού Σομπιεβόλσκυ, στις 22 Σεπτεμβρίου, κάποιος που είχε διαφύγει από το Κάστρο, πληροφόρησε τους Βενετούς ότι όλα τα πυρομαχικά είχαν μεταφερθεί μέσα στον ονομαζόμενο «Ναό της Αθηνάς» και ότι εκεί είχαν εγκαταταθεί όλοι οι ανώτεροι Τούρκοι πιστεύοντας ότι οι Χριστιανοί ποτέ δεν θα έβλαπταν τον ναό. Μετά την πληροφορία αυτή οι περισσότεροι όλμοι κατευθύνουν τα πυρά τους προς τον ναό, χωρίς όμως επιτυχία καθώς ο ναός ήταν από μάρμαρο δηλαδή το κτήριο ήταν καλά προστατευμένο.

Τη νύχτα της 26ης προς 27η Σεπτεμβρίου, που ήταν πανσέλληνος, μιά βόμβα – ορισμένοι υποστηρίζουν ότι την έριξε ένας υπολοχαγός από το Λούνεμπουργκ – κατάφερε να διαπεράσει από κάποιο άνοιγμα τη στέγη και να αναφλέξει τη μεγάλη ποσότητα πυρίτιδας που ήταν αποθηκευμένη στο εσωτερικό του ναού. Η έκρηξη που ακολούθησε άνοιξε τον ναό στα δύο καταστρέφοντας το τελειότερο κτίσμα της κλασικής Τέχνης. Οι Βενετοί, σύμφωνα

Colonel Raugraf von der Pfaltz and seized Athens in order to protect the Athenians from the Turks.

They sent a message to the Turks demanding the surrender of the fortress in exchange for the unimpeded departure of the Turks together with all their movable goods. The Aga of the Kastron refused. He possessed ammunition and was awaiting the Serasker with reinforcements.

The main force of troops under Königsmark – with Athenian guides – marched through the olive groves of Attica and without coming to Athens occupied the most significant strategic positions from which the Acropolis could be attacked – mainly the ridges and high ground west of the Kastron.

Simultaneously military engineers tried to open a mine from the North so as to cause the garrison to be blown up with explosives. The Turks shot at them continuously and inflicted casualties; the Venetians succeeded in reaching as far as the cave of Aglauros where the hardness of the rock compelled them to stop.

On the evening of 21 to 22 September von Königsmark, according to accounts, placed on the Hill of the Muses a battery of fifteen long range guns, on the Pnyx nine, and on the Areopagus five huge mortars. The Turks bombarded the Venetians ceaselessly in an attempt to stop them stationing their artillery. On the morning of 23 September the weapons of the Venetians were in their final places and they began systematically to pound the Acropolis.

Antonio Moutoni, Count of San Felice, was in charge of the artillery. Most testimonies accuse him of being utterly incompetent. Mocking accounts by his colleagues tell us: «many shots went high over the fortress and fell on the other side; the consequence was that they killed the besiegers, not the besieged». Seeing that they were achieving nothing, the Venetians put a new piece of artillery at the eastern side of the fortress and sent an officer called Leandros to work with Moutoni; Königsmark was personally in charge.

On 25 September according to Count Léon de Laborde a cannon ball fell upon a small store of gunpowder in the Propylaea; the powder ignited and one part of the building collapsed. The Venetians continued to fire at the Kastron with undiminished intensity. The contemporary reports concerning the ‘accidental’ blowing up of the Parthenon are in conflict. Some sources state that the shot was a stray, others, however, that it was aimed. According to the testimony of Sobiewolsky, on 22 September someone who had escaped from the Kastron told the Venetians that all the ammunition had been moved within the «Temple of Minerva» and that all the Turks of high rank had been posted there in the belief that the Christians would never damage the temple. On receipt of this intelligence the fire of most of the mortars was directed at the temple; however success was lacking, since the temple was built of marble and the roof was slippery; that is to say, the building was well protected.

με τις πηγές, ξέσπασαν σε ζητωκραυγές. Άλλοι φώναζαν «Ζήτω η Δημοκρατία» άλλοι «Ζήτω ο Καϊνιξμαρκ».

Από την έκρηξη ανατράπηκαν σχεδόν στο σύνολο οι τρεις από τους τέσσερις τοίχους του σηκού και κατέπεσαν τα τρία πέμπτα από τα ανάγλυφα της ζωφόρου. Από τη στέγη φαίνεται ότι δεν έμεινε απολύτως τίποτε στη θέση του. Κατέπεσαν έξι κίονες της νότιας πλευράς, οκτώ της βόρειας και ό,τι απέμεινε από την ανατολική πρόσταση εκτός από ένα κίονα. Οι κίονες συμπαρέσυραν στην πτώση τους τα τεράστια μάρμαρα των επιστυλίων, τα τρίγλυφα και τις μετόπες. Ολόκληρο το κτίσμα υπέστη φοβερό κλονισμό.

Η έκρηξη και η ανατίναξη προκάλεσαν απερίγραπτο πανικό. Τριακόσιοι Τούρκοι φονεύθηκαν από τα μάρμαρα που εκτοξεύονταν προς όλες τις κατευθύνσεις. Η πυρκαϊά μεταδόθηκε στα γύρω σπίτια, καθώς δε δεν υπήρχε αρκετό νερό η φωτιά απλωνόταν όλο και περισσότερο. Όλη τη νύχτα της 26ης προς 27η Σεπτεμβρίου καθώς και όλη την επομένη μέρα η Ακρόπολη καιγόταν.

Παρ' όλα αυτά οι Τούρκοι δεν αποφάσιζαν να παραδοθούν, ενώ κινδύνευαν να καούν όλοι, επειδή είχαν λάβει την είδηση ότι πλησιάζει ο Σερασκέρης με ισχυρές Τουρκικές δυνάμεις. Πράγματι νωρίς το πρωί της 28ης Σεπτεμβρίου φάνηκαν τα στρατεύματα του Σερασκέρη. Ο Καϊνιξμαρκ όμως τους περίμενε και εστράφη αμέσως εναντίον τους με το μεγαλύτερο μέρος του στρατού και του ιππικού του. Ο Σερασκέρης τρομοκρατήθηκε, υποχώρησε χωρίς να ρίξει ούτε μία βολή και οι πολιορκούμενοι Τούρκοι είδαν να σβήνει και η τελευταία τους ελπίδα. Αποφασίζουν να παραδοθούν και υψώνουν λευκή σημαία στον πύργο των Προπυλαίων στις 28 Σεπτεμβρίου. Πέντε προύχοντες Τούρκοι κατεβαίνουν εξουσιοδοτημένοι να διαπραγματευθούν τους όρους της παράδοσης. Δίνεται διαταγή να παύσει το πυρ και οι αντιπρόσωποι οδηγούνται στο στρατόπεδο του Πειραιά.

Συγκαλείται πολεμικό Συμβούλιο. Ο Μοροζίνι επιμένει στην άνευ όρων παράδοση της Ακροπόλεως και των πολιορκημένων. Οι Τούρκοι πληρεξούσιοι ζητούν ρητή εγγύηση της ζωής τους και διευκόλυνση της αναχώρησής τους. Ο Καϊνιξμαρκ τάσσεται υπέρ της άποψης των Τούρκων και στις 29 Σεπτεμβρίου συντάσσεται συνθήκη που αρχίζει με τα λόγια «...εξ ευσπλαχνίας...». Οι Τούρκοι λαμβάνουν εγγύηση ζωής και ελεύθερης αναχώρησης με δικαίωμα μεταφοράς όσων αποσκευών θα μπορούσαν να μεταφέρουν στους ώμους τους εξαιρουμένων φυσικά των όπλων και των πυρομαχικών.

Οι Τούρκοι παραδίδονται το μεσημέρι της 29ης Σεπτεμβρίου και η βενετική σημαία υψώνεται στην Ακρόπολη μπροστά από τα Προπύλαια. Βρίσκονται σε τραγική κατάσταση. Οι τριακόσιοι νεκροί παραμένουν πάντοτε άταφοι, οι τραυματίες δεν έχουν ούτε γιατρούς ούτε φάρμακα, και οι υπόλοιποι, ζώντας τόσες μέρες στριμωγμένοι ο ένας επάνω στον άλλο ανάμεσα στα ερείπια και στα πτώματα βρίσκονται σε κατάσταση άθλια. Μερικοί διακινδυνεύουν επαφές με τους ξένους φρουρούς και με τους Έλληνες για να τους πουλήσουν τα πολύτιμα προσωπικά τους είδη που δεν μπορούν να πάρουν μαζί τους.

Στις 4 Οκτωβρίου έχουν βρεθεί και συμφωνηθεί τα πλοία που θα μεταφέρουν τους Τούρκους μακριά από την Αθήνα. Η πορεία με τους ασθενείς και τραυματίες από την Αθήνα στον Πειραιά κράτησε ώρες ενώ στο δρόμο διάφοροι μισθοφόροι τους επετίθεντο για να τους κλέψουν και να βιάσουν τις γυναίκες. Ο Μοροζίνι και ο Καϊνιξμαρκ είχαν συμφωνήσει στη

During the night of 26 to 27 September, when the moon was full, one bomb (which, certain observers maintain, was shot by a Lieutenant from Lunenburg) succeeded in passing through an opening in the roof and in igniting the large quantity of gunpowder stored within the temple. The explosion which followed split the temple in two, wrecking the most perfect building of classical art. The Venetians, so the sources report, broke out into shouts of exultation. Some shouted «Long live the Republic» and others «Long live Königsmark».

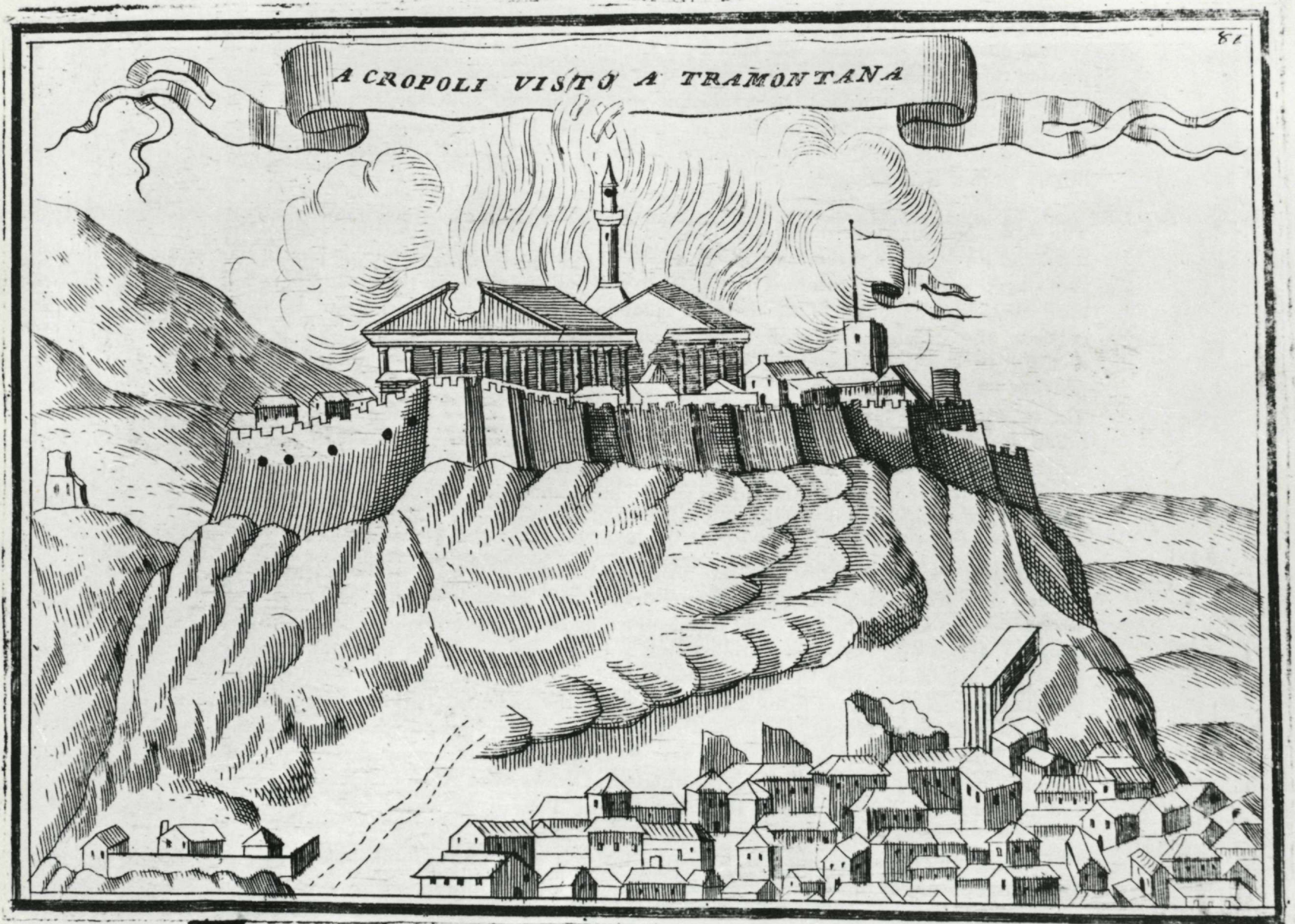
The explosion caused the overthrow of almost the whole of three of the four walls of the nave and threw down three-fifths of the frieze. It appears that absolutely no part of the roof stayed in place. Six columns on the south side fell and eight on the north; there fell also whatever remained of the eastern colonnade except for one column. In their collapse the columns dragged down with themselves the huge marbles of the architraves, the triglyphs and the metopes. The entire structure was subjected to a terrible shock.

The explosion and eruption created indescribable panic. Three hundred Turks were killed. Others were burned alive by the flames, and others were flattened by marbles shot in all directions. The conflagration extended to the surrounding houses, but as there was not enough water, the flames spread more and more. Throughout the night of 26 to 27 September and all the following day the Acropolis burnt.

Nonetheless the Turks refused to give in, even though they were in danger of being burned alive, since they had received a report that the Serasker was drawing near with strong Turkish forces. In fact early in the morning of 28 September the troops of the Serasker appeared. However, Königsmark was waiting for them and immediately turned to face them with the greater part of his infantry and cavalry. Terrified, the Serasker retreated without firing a single shot and the besieged Turks knew that their last hope had been dashed. They decided to surrender and raised white flags on the tower at the Propylaia on 28 September. Five leading Turks came down with full powers to negotiate the terms of the capitulation. Orders were given to put out the fire, and the emissaries were led to the camp at the Piraeus.

The War Council was summoned. Morosini insisted upon unconditional surrender of the Acropolis and of those besieged there. The Turkish plenipotentiaries asked for an express guarantee of their life and that their departure be facilitated. Königsmark consented to the plea of the Turks and on 29 September there was drawn up an agreement beginning with the words: «Out of compassion...». The Turks obtained the guarantee of their lives and the safe conduct together with the right of taking away such of their property as they could carry on their shoulders – with the exception, of course, of their weapons and ammunition.

The Turks surrendered at noon on 29 September and the Venetian flag was raised on the Acropolis in front of the Propylaia. They were in a tragic condition. The three

Η Ακρόπολη, άποψη από Βορειανατολικά. Χαλκογραφία.

Acropolis, View from the Northeast. Engraving in Corronelli Vinc., Morea Negreponte & Adiacenze, s.l. ni d. (Venice ca 1708).

Η Ακρόπολη, άποψη από Νοτιοδυτικά. Χαλκογραφία.

Acropolis View from the Southwest. Engraving in Corronelli Vinc., Morea Negreponte & Adiacenze, s.l. ni. d. (Venice ca 1708).

συνθήκη να φροντίσουν ώστε οι Τούρκοι να αναχωρήσουν «...ανενόχλητοι...» και δεν συγχωρούνται για τα ανεπαρκή μέτρα που έλαβαν. Στις αναφορές του προς τη Βενετία ο Μοροζίνι σημειώνει: «...υπέστησαν εύλογον επίθεσιν...».

Μόλις οι Τούρκοι εγκατέλειψαν την Ακρόπολη οι Βενετοί ανεβαίνουν και την καταλαμβάνουν. Φρούραρχος διορίζεται ο Κόμης Πομπέϊ. Πρώτες τους φροντίδες είναι το θάψιμο των πτωμάτων που ήταν άταφα από δέκα περίπου ημέρες και η καταγραφή του εγκαταλειμμένου πολεμικού υλικού. Παράλληλα πρόχειρα συνεργεία προσπαθούν να τακτοποιήσουν τα άφθονα μάρμαρα που έχουν σκορπιστεί παντού από την ανατίναξη και να ανοίξουν διόδους ανάμεσα στα ερείπια των καμένων σπιτιών.

Ο Μοροζίνι συνοδευόμενος από τον Καινίξμαρκ και περιστοιχισμένος από τους ανώτερους αξιωματικούς εισέρχεται θριαμβευτικά στην Αθήνα. Στις πύλες της πόλης τον περιμένουν ο Επίσκοπος και οι Πρόκριτοι Έλληνες που τους υποδέχονται σαν νικητές και κηρύσσουν την πίστη τους προς την Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου. Ο Μοροζίνι επικυρώνει τα κοινοτικά προνόμια των Αθηναίων, επιτρέπει την αυτοδιοίκηση και αναγνωρίζει τα δικαιώματα του Αρχιεπισκόπου και του Ορθόδοξου Κλήρου.

Ψάλλεται ευχαριστήριοις δοξολογία σε ένα από «τα μεγαλύτερα τζαμιά» που μετατρέπεται σε εκκλησία του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου. Αργότερα τα περισσότερα από τα εγκαταλειμμένα τζαμιά μεταβάλλονται σε Ορθόδοξες εκκλησίες, ένα από αυτά αφιερώνεται στην Καθολική λατρεία και ένα άλλο στη Διαμαρτυρόμενη.

Μετά τη δοξολογία ο Μοροζίνι με τη συνοδεία του ανεβαίνει στην Ακροπόλη. Η θέα των ερειπωμένων μνημείων φαίνεται ότι προκάλεσε ειλικρινή λύπη στους κατακτητές. Γράφει η Άκερχελμ: «...Πόσο στεναχωρήθηκε η εξοχότητά του – εννοεί τον Καινίξμαρκ – που αναγκάσθηκε να καταστρέψει τον ωραίο ναό που για 3.000 χρόνια βρισκόταν χτισμένος εκεί και λέγεται ναός της Αθηνάς! Μάταια όμως! Οι βόμβες έκαναν τη δουλειά τους έτσι που ποτέ πια σ' αυτόν τον κόσμο ο ναός αυτός δεν θα μπορέσει να ξαναχτισθεί!...».

Οι νικητές αποφασίζουν να διαχειριστούν στην Αθήνα. Οι ξένοι μισθοφόροι στρατοπεδεύουν μέσα στην Αθήνα, κατά έθνη. Ο Βενετός μηχανικός Βερνέντα κατόπιν εντολής του Μοροζίνι συντάσσει τοπογραφικά σχέδια και αναπαραστάσεις της Αθήνας και της Ακροπόλεως. Μια σειρά από τα σχέδια αυτά καθώς και άλλα με την απεικόνιση του βομβαρδισμού και της εκρήξεως έχουν σωθεί μέχρι σήμερα.

Δεν έχουμε πολλές πληροφορίες για την Αθήνα και τους κατοίκους της κατά το διάστημα της συμβίωσης με τόσους ξένους λαούς. Ξέρουμε πάντως από τις πηγές ότι οι Αθηναίοι τους δέχθηκαν καλά και τους περιποιήθηκαν. Το πρόβλημα της διαφορετικής γλώσσας, φυσικά, δυσκόλευε πολύ την επικοινωνία.

Ο γερμανός μισθοφόρος Ούρλιχ Φρήντριχ Χόμπεργκ γράφει: «... Η Αθήνα είναι μια πολιτεία μεγάλη και πολυάνθρωπη. Δεν αλλάζω το κρασί τη Αττικής με την καλύτερη μπύρα. Εδώ βρήκα σταφύλια πελώρια σαν εκείνα που αναφέρει η Παλαιά Διαθήκη. Δύο άνδρες δύσκολα μπορούν να σηκώσουν ένα τσαμπί...».

Η Άκερχελμ γράφει στον αδελφό της: «...Η πόλη είναι καλύτερη από όλες τις άλλες.

hundred corpses were still not buried; the wounded had neither doctors nor drugs; and the rest, having lived for so many days pressed one on top of the other within the ruins and the fallen débris, were in a wretched state. Some risked dealing with the foreign garrison and the Greeks in order to sell to them the valuable personal property they could not take with them.

On 4 October the ships to carry the Turks far from Athens had been found and contracted. The journey with the weak and wounded from Athens to the Piraeus took hours; during it various mercenaries attacked them to steal from them and to rape the women. Morosini and Königsmark had consented in the agreement to ensure that the Turks would depart «... undisturbed...» and they did not admit that the measures they took were inadequate. In his reports to Venice Morosini remarked: «... they underwent a not unreasonable assault...».

As soon as the Turks had abandoned the Acropolis, the Venetians ascended and occupied it. Count Pompei was appointed to command the garrison. Their first thoughts were for the burying of the dead who had lain unburied for about ten days and for the registering of the abandoned war material. At the same time an improvised effort was made to set in order the countless marbles that had been scattered everywhere by the explosion and to open passageways between the ruins of the burned houses. Morosini accompanied by Königsmark, and with high-ranking officers in attendance, entered Athens in triumph. At the gates of the city the Bishop and the notable Greeks awaited him; they received the Venetians as victors and proclaimed their loyalty to the Republic of Saint Mark. Morosini ratified the public privileges of the Athenians, authorised their self-government, and recognised the rights of the Archbishop and the Orthodox clergy.

A doxology of thanks was chanted in one of the «greater mosques», which was converted into a church of St. Dionysios the Areopagite. Later most of the abandoned mosques were changed into Orthodox churches; one of them was devoted to Catholic worship and another to Protestant.

After the doxology Morosini together with his entourage went up to the Acropolis. It seems that the sight of the ruined monuments called forth genuine sorrow among the victors. Anna Akerhjelm wrote: «... How reluctant his Excellency (she means von Königsmark) was to ruin the beautiful temple that had stood there for three thousand years and is called the temple of Minerva! But in vain! The cannonballs have so done their work that never again in this world can the temple be rebuilt».

The victors decided to winter at Athens. The foreign mercenaries camped in the city, nation by nation. The Venetian engineer Verneda, following an instruction of Morosini, prepared topographical plans and representations of Athens and the Acropolis. A series of plans and illustrations of the bombardment and the explosion has been preserved to this day.

Υπάρχουν πολύ όμορφα σπίτια τόσο των Ελλήνων όσο και των Τούρκων. Έχουν ρούχα από φινό ύφασμα, θαυμάσια κεντημένα. Πήγαμε να δούμε έναν Καπουτσίνο που κατοικεί στο Λυχνάρι του Δημοσθένους, και μας κέρασε κρασί, ψωμί, μήλα, σύκα και ρόδια. Μου είναι αδύνατον να περιγράψω όλες τις αρχαιότητες που βρίσκονται εδώ! Θάθελα νάξερα αδελφέ μου τι σκέπτεσαι που βρισκόμαστε σ' αυτή την πόλη, την Αθήνα, την πηγή του πολιτισμού για όλες τις άλλες ακόμα και για τη Ρώμη!...».

Εν τω μεταξύ οι σχέσεις Βενετών και μισθοφόρων καθημερινά χειροτερεύουν. Ο μεν Μοροζίνι στις εκθέσεις του κατηγορεί τους ξένους μισθοφόρους ότι διαρκώς τον εκβιάζουν με νέες απαιτήσεις πληρωμών που συνεχώς αυξάνουν, οι δε μισθοφόροι σε όλες τις περιγραφές που έχουν διασωθεί κατηγορούν τους Βενετούς για κακοπιστία και φιλαργυρία. Χαρακτηριστικά γράφει ο Χόμπεργκ: «...Η Δημοκρατία μας ξεγελάει και μας συμπεριφέρεται μ' ένα τρόπο απαίσιο. Τα εικοσιοκτώ Δουκάτα που θα είχαν αξία εικοσιτριών Ταλήρων γερμανικών μάς τα αλλάζουν για δεκαπέντε διότι μας αναγκάζουν να παίρνουμε για τρία και μισό Τάληρα μισό Φλορίνι που στη Βενετία το αλλάζουν για δύο Τάληρα...». Φαίνεται ότι ο Μοροζίνι τους έδινε υποτιμημένα νομίσματα της Βενετίας υπολογίζοντάς τα ως υγιή, μειώνοντας έτσι την μισθοδοσία τους. Η διαφορά της Θρησκείας μεταξύ των Καθολικών Βενετών και των Διαμαρτυρομένων Γερμανών καθώς και η διαφορά της γλώσσας που έκανε δύσκολη την επικοινωνία τους, εμπόδιζε την επαφή μεταξύ τους ακόμη περισσότερο.

Οι διαφωνίες και οι εχθρότητες μεταξύ Βενετών και μισθοφόρων ήταν φυσικό να ξεσπούν σε βάρος των Αθηναίων. Οι μισθοφόροι δεν εκτελούσαν όπως έπρεπε τα χρέη φύλαξης των Αθηναίων από τις επιδρομές των Τούρκων και πολλοί κάτοικοι της Αττικής αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια και τα κτήματά τους και να έρθουν και αυτοί στην Αθήνα. Στην Αθήνα πάλι λόγω συγκέντρωσης του πληθυσμού της Αττικής και του στρατού τα τρόφιμα άρχισαν να σπανίζουν, οι μισθοφόροι άρχισαν διαρπαγές και λεηλασίες επιπλέον δε ξαπλώθηκε λοιμός. Εν τω μεταξύ οι Τούρκοι συγκεντρώνουν δυνάμεις στη Θήβα.

Στις 31 Δεκεμβρίου 1687 ο Μοροζίνι συγκαλεί στον Πειραιά πολεμικό συμβούλιο όπου εκθέτει την κρισιμότητα της κατάστασης. Αποδεικνύει ότι για να οχυρωθεί σωστά η Αθήνα απαιτούνται πολλά έτη εργασίας και περίπου 3.000 εργάτες και αποκλεισμένου αυτού προτείνει την εγκατάλειψη των Αθηνών, εκπατρισμό των Αθηναίων για να αποφευχθεί η σφαγή τους από τους Τούρκους και τέλος καταστροφή εκ θεμελίων με εκρηκτικές ύλες της πόλης και της Ακροπόλεως ώστε να μην μπορούν να οχυρωθούν ξανά οι Τούρκοι.

Τρεις ημέρες αργότερα συνέρχεται ξανά το πολεμικό συμβούλιο, καθώς νεώτερες εκθέσεις παρουσιάζουν την κατάσταση εξαιρετικά κρίσιμη. Αποφασίζεται οριστικά η μετανάστευση των Αθηναίων, σε άλλες υπό τους Βενετούς περιφέρειες.

Ο Μοροζίνι καλεί τους προκρίτους και τους ανακοινώνει τις αποφάσεις του συμβουλίου. Στην αναφορά του προς την Βενετία την 6.1.1688 γράφει: «...Έκουσαν περίλυποι την αναγγελίαν των αποφασισθέντων μέτρων. Προσπάθησα να τους παρηγορήσω, υποσχόμενος ότι θα τους δοθεί κάθε ενίσχυση και κάθε συνδρομή στη νέα τους εγκατάσταση...». Οι Αθηναίοι προσφέρουν χρήματα, προτείνουν να σχηματίσουν στρατιωτικά σώματα τα οποία να αναλάβουν την άμυνα εναντίον των Τούρκων και την οικονομική συντήρηση των σωμάτων για ένα χρόνο, αλλά ο Μοροζίνι αρνείται.

We do not have much evidence for Athens and its inhabitants during the period when so many foreigners were living there with them. We do know from the sources that the Athenians received them with kindness and cared for them. The problem of differing speech naturally made association difficult.

The German mercenary Ulrich Friedrich Hombergk wrote: «... Athens is a large and populous city. I do not exchange the wine of Attica for the best beer. Here I found enormous grapes like those mentioned in the Old Testament. Two men can hardly lift a cluster of them...».

Anna Akerhjelm wrote to her brother: «... the city is more beautiful than all others. There are many handsome houses, both of Greeks and Turks. They have clothes of delicate weaving, wondrously embroidered. We went to see a Capuchin who lives at the Lantern of Demosthenes, and he served us wine, bread, apples, figs and pomegranates. It is impossible to describe all the antiquities to be found here. My brother, I would like to know what you think of our being in this city, Athens, the fount of civility for all others, even for Rome!...».

Meanwhile the relations between the Venetians and their mercenaries grew worse, day by day. Morosini in his reports accuses the foreign mercenaries of continuous blackmail with new and ever-growing demands for pay, but the mercenaries in all the surviving accounts accuse the Venetians of bad faith and miserliness. Typically Hombergk wrote: «The Republic makes us a laughing stock and behaves awfully to us. Twenty-eight ducats, which should be worth twenty-three German thalers, they exchange for fifteen because they compel us to take for three and a half thalers a half florin, which at Venice they change for two thalers». It appears that Morosini gave them devalued coins of Venice, accounting them as sound, thus lowering their pay. The difference in religion between Catholic Venetians and Protestant Germans and also the diversity of speech which caused difficulties in their association, hindered still more their dealings with each other.

The discords and hostilities between Venetians and mercenaries naturally afflicted the Athenians. The mercenaries did not perform their proper duties of defending the Athenians from the incursions of the Turks; many inhabitants of Attica were forced to abandon their houses and fields and to move themselves to Athens. There, owing to concentration of the population of Attica and of the army, food began to become short. The mercenaries began to seize and to plunder. Moreover plague spread. At the same time the Turks were gathering their forces at Thebes.

On 31 December 1687 Morosini summoned the War Council at the Piraeus at which he explained the seriousness of the situation. He showed that many years of work and about three thousand labourers were required for the secure fortification of Athens; the undertaking being impossible, he proposed withdrawal from Athens, deportation of the Athenians to escape slaughter by the Turks, and lastly the overthrow with explosives of

Στις 12 Φεβρουαρίου το πολεμικό συμβούλιο παίρνει ομόφωνα την οριστική απόφαση άμεσης εγκατάλειψης των Αθηνών. Εξετάζεται η πρόταση καταστροφής της πόλης. Ευτυχώς ούτε μέσα υπήρχαν ούτε χρόνος. Για να καταστραφούν εκ θεμελίων τα τείχη της Ακροπόλεως και τα Μνημεία χρειάζονταν χιλιάδες εργατών και εργασία μεγάλης διάρκειας. Κανείς από τους παρόντες δεν σκέφθηκε άλλο λόγο για την αποφυγή της καταστροφής των Μνημείων εκτός από την έλλειψη εργατών, εργαλείων και χρόνου.

Αρχίζουν οι ετοιμασίες για την αναχώρηση.

Στις 4 Δεκεμβρίου η Γερουσία έχει στείλει το εξής ψήφισμα στον Μοροζίνι.

«Ελάβαμε το σχεδιάγραμμα της πόλης των Αθηνών και του φρουρίου αυτής το οποίο εξεπρόνθησε ο Κόμης ντε Σαν Φελίτσε και μετ' ευχαριστήσεως παρατηρήσαμε τα υπάρχοντα εκεί αρχαία περίφημα μνημεία. Εξουσιοδοτούμεν την Υμετέραν Σύνεσιν, να αφαιρέσει και να αποστείλει εις ημάς ενταύθα εκείνο που θα έκρινε πιο σπουδαίο και πιο καλλιτεχνικό, δυνάμενο να επαυξήσει την αίγλην της Κυριάρχου, το οποίο θα χρησιμεύσει επίσης ως νέο αίωνιο μνημείο της Ημετέρας Διακεκριμένης Αρετής». Εψηφισαν 162 υπερ, 2 κατά, και 1 απέσχε της ψηφοφορίας.

Ο Μοροζίνι επιλέγει τα καλύτερα διατηρημένα αγάλματα του δυτικού αετώματος και προσπαθεί να τα αποσπάσει. Γράφει στην αναφορά του στις 19.3: Κατεβλήθη προσπάθεια να αφαιρεθεί το μέγα αέτωμα αλλά κατέπεσεν από το πελώριο εκείνο ύψος και είναι θαύμα πως δεν έπαθε κάτι κάποιος εργάτης. Η αιτία είναι ότι το οικοδόμημα είναι καμωμένο χωρίς κονίαμα και οι διάφοροι λίθοι είναι συνηρμοσμένοι ο ένας με τον άλλο με αξιοθαύμαστη τέχνη. Άλλωστε από την έκρηξη της εν αυτώ πυριτιδαποθήκης το οικοδόμημα υπέστη σοβαρώτατον κλονισμόν. Η αδυναμία του να εγκαταστήσουμε ικριώματα, μεταφέροντας από τις γαλέρες τα ψηλά κατάρτια και άλλα αναγκαία μηχανήματα μας αναγκάζει να εγκαταλείψωμε κάθε περαιτέρω απόπειραν. Διακόπτεται συνεπώς κάθε προσπάθεια περί αφαιρέσεως άλλων αναγλύφων κοσμημάτων. Άλλωστε ελλείπουν από το οικοδόμημα τα πλέον αξιοθαύμαστα κομμάτια και όλα τα υπολειφθέντα είναι κατώτερα και παρουσιάζουν ελλείψεις οφειλομένας εις την πολυκαιρίαν. Οπωσδήποτε, συνεχίζει, «Αποφάσισα να παραλάβω μία λέαινα ωραιοτάτης τέχνης, αν και της λείπει το κεφάλι, το οποίο όμως μπορεί κάλλιστα να αντικατασταθεί με το μάρμαρο που θα σας στείλω μαζί με την λέαινα και που είναι καθ' όλα όμοιο».

Συνολικά ο Μοροζίνι πήρε όσα λεοντάρια βρήκε: ένα από την Ακρόπολη, ένα από την περιοχή του Θησείου, και βέβαια τον γνωστό Λέοντα του Πειραιά εξ αιτίας του οποίου το λιμάνι του Πειραιά είχε ονομασθεί Πόρτο Λέονε. Οι Λέοντες αυτοί μεταφέρθηκαν στην Βενετία και από τότε κοσμούν ως τρόπαια των νικητών τον Ναύσταθμο της Δημοκρατίας. Οι αξιωματικοί του Μοροζίνι, Βενετοί και Ξένοι πήραν μαζί τους όσο κομμάτια μεταφερόταν εύκολα. Τεμάχια από τον Παρθενώνα ή άλλα μνημεία των Αθηνών που βρίσκονται σήμερα σε ιδιωτικές συλλογές και Μουσεία της Ευρώπης χωρίς να ξέρει κανείς πως, είναι πιθανόν να μεταφέρθηκαν την εποχή αυτή από στρατιώτες της στρατείας του Μοροζίνι.

Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι του γραμματέως του Μοροζίνι Σαν Γκάλλο, ο

the city and Acropolis from their foundations in order that the Turks would not be able to refortify them.

Three days later the War Council met again as more recent reports revealed the situation to be extremely critical. A definite decision was taken to transfer the Athenians to other areas in Venetian control.

Morosini summoned the notables and made known to them the decision of the Council. In his report to Venice on 6 January 1688 he wrote: «... they heard in sorrow the announcement of the measures we had decided to take. I tried to comfort them, promising that every reinforcement and every aid would be given to them in their new establishment...». The Athenians offered money, with a proposal that they should organise military units which would take over defence against the Turks, and also the economic maintenance of the army for one year, but Morosini refused.

On 12 February the War Council unanimously decided to abandon Athens at once. The proposal to destroy the city was examined. Fortunately they had neither the time nor the means. To destroy the walls and monuments of the Acropolis from their foundations required thousands of labourers and a long period of work. No-one present thought that there was any other reason for failing to wreck the monuments than the lack of workers, tools and time.

Preparations for departure began.

On 4 December the Senate had sent the following decree to Morosini: «We have received the plan of the city of Athens and of its fortress drawn by the Count of San Felice and we have observed with pleasure the famous ancient monuments existing there. We give authority to Your Prudence to remove and to send to us whatever may be judged of best quality and most artistic and capable of increasing the splendour of the Sovereignty, which shall serve also as a new and permanent monument to Our Eminent Virtue». There were 162 votes in favour, two against, and one abstention.

Morosini selected the better-preserved statues of the western pediment and tried to drag them away. He wrote in his report of 19 March: «... An attempt was made to remove the great pediment but it fell from the enormous height and it is a miracle that no worker was harmed. The reason is that the building is constructed without mortar and the different stones are fitted together with wonderful skill. Besides, the structure was subjected to very serious shock as a result of the explosion of the gunpowder stored therein. We were not able to set up scaffolding by bringing from the galleys high masts and other necessary equipment; so we were forced to give up any further attempt. Consequently every endeavour to remove other sculpted ornaments has stopped. Moreover there are missing from the building the most admirable pieces, and all the remaining ones are of poorer quality and exhibit defects due to the passing of time. All

ο οποίος πήρε μαζί του το κεφάλι του γυναικείου αγάλματος που έπεσε από το δυτικό αέτωμα κατά την αποτυχημένη απόπειρα των Βενετών και κατατεμαχίστηκε. Μετά πολλές περιπέτειες ο Γερμανός αρχαιολόγος Βέμπερ που είχε μελετήσει τα παρθενώνια γλυπτά από τα εκμαγεία του Έλγιν, το αγόρασε από έναν Βενετό μαρμαρά, τη στιγμή που αυτός ετοιμαζόταν να το σπάσει, όπως μας περιγράφει ο Λαμπόρντ, ο οποίος αργότερα το αγόρασε από τον Βέμπερ και το έβγαλε κρυφά από την Ιταλία. Σήμερα η «κεφαλή Λαμπόρντ» βρίσκεται στο Λούβρο.

Ένας άλλος Βενετός αξιωματικός πήρε τμήμα της ζωφόρου όπου διακρίνονται δύο ιππείς της πομπής και το κεφάλι ενός αλόγου. Σήμερα βρίσκονται στο Μουσείο της Ιστορίας της Τέχνης στη Βιέννη.

Ένας Δανός αξιωματικός ονόματι Χάρτμαντ πήρε δύο κεφαλές από μία από τις νότιες μετόπες. Σήμερα βρίσκονται στο Εθνικό Μουσείο της Κοπεγχάγης.

Πάντως η εσπευσμένη αφ' ενός αναχώρηση, οι αρρώστιες κι η αδυναμία μεταφοράς πολλών πραγμάτων καθώς και το απροσδιόριστο μέλλον της εκστρατείας ήταν οι λόγοι που δεν έγινε συστηματική λεηλασία. Αλλά ο δρόμος της διαρπαγής είχε ήδη ανοίξει.

Ο Παρθενών πριν καταστραφεί ήταν τέμενος Μουσουλμανικής λατρείας. Οι Τούρκοι δεν επέτρεπαν την απόσπαση και του παραμικρού λίθου από κτήριο θρησκευτικής σημασίας. Μόνον διότι συνεντρίβη από τις βόμβες του Μοροζίνι και εγκαταλείφθηκε ως άχρηστο ερείπιο μπόρεσε αργότερα ο Έλγιν να πάρει άδεια να αποσπάσει ορισμένα τεμάχια και κάνοντας κατάχρηση του φερμανιού να προβεί στην τέλεια λεηλασία του ερειπωμένου Παρθενώνα. Τα γεγονότα του 1678 είναι η αρχική αιτία όλων των μετέπειτα καταστροφών και μπορούμε να θεωρήσουμε βέβαιο ότι αν δεν συνέβαινε η πολιορκία και ο βομβαρδισμός της στρατιάς του Μοροζίνι ο Παρθενώνας θα έφθανε μέχρι σήμερα σχεδόν ακέραιος.

Στα μέσα Μαρτίου του 1688 οι Αθηναίοι με μεγάλη απελπισία και πολλούς θρήνους επιβιβάζονται σε Βενετικά πλοία και εγκαταλείπουν την Αθήνα παίρνοντας μαζί τους όσα κινητά μπορούν να μεταφέρουν. Άλλοι εγκαθίστανται στη Σαλαμίνα, άλλοι στην Αίγινα, άλλοι στην Πελοπόννησο και άλλοι στα Επτάνησα.

Στις 4 Απριλίου ολοκληρώνεται η εκκένωση της Αθήνας. Το υλικό του πολέμου φορτώνεται στα πλοία, η στρατιά επιβιβάζεται και δίνεται το σύνθημα του απόπλου. Στις 8 Απριλίου ο Μοροζίνι εγκαταλείπει μια έρημη πόλη. Μετά καταπληκτικούς θριάμβους τριών χρόνων, για πρώτη φορά, εγκαταλείπει ένα κατακτημένο φρούριο.

Έχει μόλις πεθάνει ο Δόγης Μάρκο Ιουστινιάνι. Στις 8 Ιουλίου στην Αίγινα, ο Μοροζίνι παίρνει την είδηση της εκλογής του στο ανώτατο αξίωμα της Δημοκρατίας. Γίνεται η ενθρόνιση στην Αίγινα και ως Δόγης πλέον ξεκινά για τη Χαλκίδα.

Τον Σεπτέμβριο του 1688 κατά την πολιορκία της Χαλκίδας πεθαίνει ο Καΐνιξμαρκ. Στο τέλος του χρόνου αρρωσταίνει ο Μοροζίνι και αναγκάζεται να επιστρέψει στη Βενετία. Πέντε χρόνια αργότερα σε ηλικία εβδομήντα πέντε χρόνων ξεκινάει για τρίτη και

the same», he continued, «I have decided to take a lioness of the finest art, even if her head is missing; the head can be very well restored with the marble I am sending to you with the lioness, which is entirely similar».

Altogether Morosini took as many lions as he found: one from the Acropolis, one from the neighbourhood of the Theseum and the well-known lion of the Piraeus, which was the reason for the harbour being called Porto Leone. These lions were transported to Venice and thenceforth they adorned as trophies of the victors the Arsenal of the Republic.

The Venetian and foreign officers of Morosini took with them all the easily movable fragments. Such pieces from the Parthenon or other monuments of Athens as are found today in private collections and Museums of Europe without anyone knowing why, are likely to have been transported at this time by soldiers of the expedition of Morosini.

The most characteristic instance is of the Secretary of Morosini, San Gallo, who took with him the head of the female statue which had fallen from the western pediment during the disastrous attempt of the Venetians to remove it; the statue had been smashed to pieces. The German archaeologist Weber, who had studied the Parthenon sculptures from the casts of Elgin, bought it after many adventures from a Venetian stone-mason, who just then was preparing to break it. So recounted Laborde, who later bought it from Weber and smuggled it from Italy. Today the 'Laborde Head' is in the Louvre.

Another Venetian officer took a part of the frieze where two horsemen of the procession are to be seen and the head of a horse; today the piece is in the Kunsthistorisches Museum in Vienna.

A Danish officer called Hartmand took two heads from one of the south metopes; they are now to be found in the Museum of Copenhagen.

The hasty departure, sickness, the impossibility of carrying many objects, and also the uncertain future of the expedition were the reasons why there was no systematic plundering. But the road to plunder had already been opened.

Before its destruction the Parthenon was a shrine of Muslim worship. The Turks did not allow the removal of even the smallest stone from a structure of religious significance. Only because it was wrecked by the bombs of Morosini and left as a useless ruin was Elgin later able to obtain permission to remove certain pieces and by misuse of the firman to go on to the complete plunder of the ruined Parthenon. The events of 1687 are the original cause of all the later catastrophes, and we can surely consider that if the siege and bombardment by the army of Morosini had not happened, the Parthenon would have lasted until today almost undamaged.

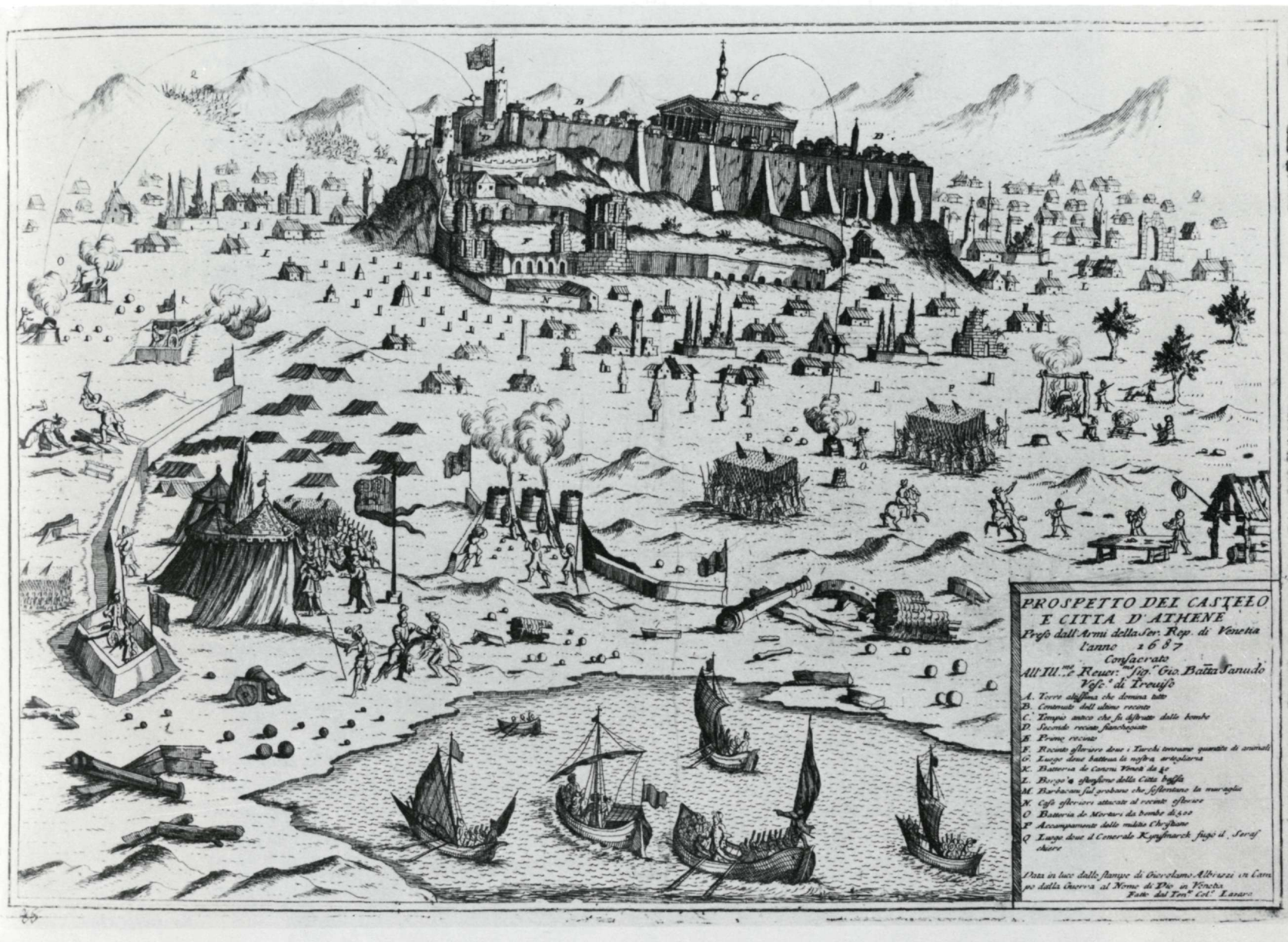
In the middle of March 1688 the Athenians embarked on Venetian ships with great

πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Τούρκων. Αρρωσταίνει στην Κάρυστο και μεταφέρεται στο Ναύπλιο όπου πεθαίνει τον Ιανουάριο του 1694. Η σωρός του ενταφιάζεται με μεγάλες τιμές στη Βενετία.

Από πλευράς στρατιωτικής η εκστρατεία κατά των Αθηνών ήταν ένα ασήμαντο γεγονός. Θα μείνει όμως για πάντα στην Ιστορία γιατί προκάλεσε την καταστροφή του μεγαλύτερου αριστουργήματος της κλασικής εποχής.

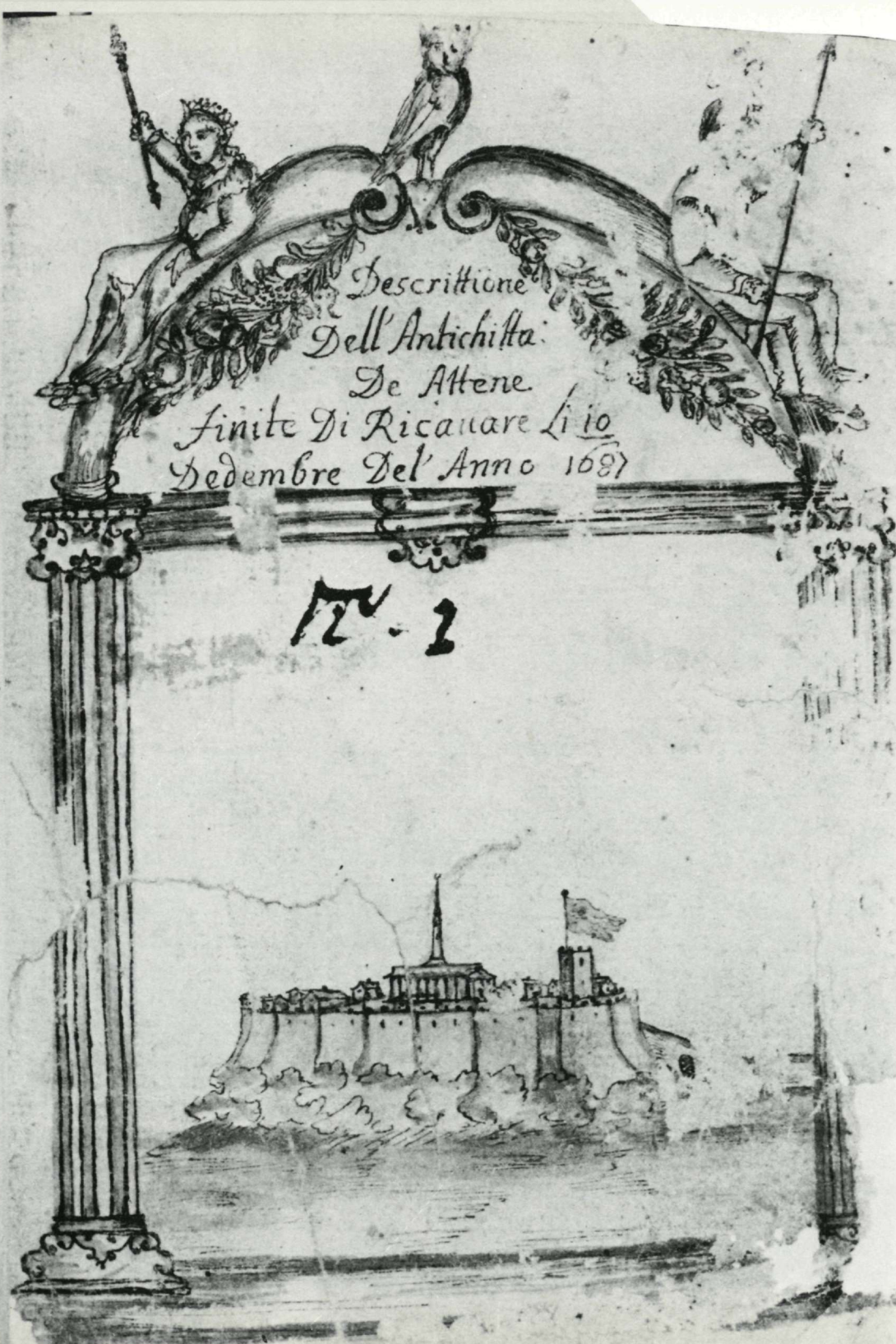
Οι Βενετοί βέβαια είδαν τα πράγματα με την νοοτροπία της εποχής τους. Προσπάθησαν, με φουρνέλλα, να καταστρέψουν την Ακρόπολη, χάρηκαν ιδιαίτερα όταν ανατινάχθηκε ο Παρθενών και ο στόχος επιτεύχθηκε, ο μόνος λόγος δε που δεν κατέστρεψαν τα Μνημεία πριν εγκαταλείψουν την Αθήνα ήταν η έλλειψη χρόνου, εργατών και εργαλείων.

Ο Μοροζίνι ήταν ένας ικανώτατος στρατηγός. Από την αρχή ήταν εναντίον της εκστρατείας και τα επιχειρήματά του αποδείχθηκαν όλα ορθά. Εφόσον όμως αποφασίστηκε η επίθεση, η Ακρόπολη ήταν γι' αυτόν ένα οποιοδήποτε κάστρο και ο Παρθενών μία οποιαδήποτε πυριτιδαποθήκη που έπρεπε πάσει θυσία να καταληφθεί με τα όπλα. Όπως έγραψε ο Τζέημς Μάρτον Πάττον το 1940, επρόκειτο για μία από τις πρώτες και οπωσδήποτε τις χειρότερες περιπτώσεις όπου η «στρατηγική αναγκαιότητα» έστρεψε σύγχρονα όπλα εναντίον ενός απaráμιλλου Έργου Τέχνης.

Το Κάστρο και η Πόλη της Αθήνας όπως την έβλεπε ο Στράτος της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας το έτος 1687, χαλκογραφία, συλλογή Στάθης Φιννόπουλου.

The Citadel and the City of Athens as Viewed by the Army of the Most Serene Republic of Venice in the Year 1687. Engraving, S. Finnopoulos collection.

Χειρόγραφο 247,
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη
σελίδα τίτλου.

Manuscript 247,
Gennadius Library
title page.

despair and many lamentations; they left Athens taking with them all the movable property they could carry. Some were settled in Salamis, some in Aegina, others in the Peloponnese, others in the Ionian Isles.

On 4 April the evacuation of Athens was complete. The war material was loaded into the ships, the expedition embarked, and the signal to put to sea was given. On 8 April Morosini abandoned a deserted city. After astonishing triumphs lasting three years, for the first time, a captured fortress was given up.

The Doge Marco Guistiniani had just died. On 8 July at Aegina Morosini received the tidings of his own election to the highest dignity of the Republic. His appointment to office was effected in Aegina and as Doge henceforth he set out for Chalkis.

In September 1688 during the siege of Chalkis Königsmark died. At the end of the year Morosini fell sick and was compelled to return to Venice. Five years later, at the age of seventy-five, for the third and last time he started on a military enterprise against the Turks. He fell ill at Karystos and was taken to Nauplion, where he died in January 1694. He was entombed with great honours at Venice.

From the military point of view the expedition against Athens was an insignificant event. It will, however, remain for ever in history because it provoked the catastrophe to the greatest masterpiece of the Classical Era.

The Venetians, however, saw things with the ways of thought of their time. They tried, with a mine, to destroy the Acropolis; they were specially delighted when the Parthenon was shaken and the target was hit; the only reason why they did not destroy the monuments before abandoning Athens was shortage of time, labourers, and equipment.

Morosini was a very capable general. From the beginning he was opposed to the campaign and all his arguments proved to be correct. Once the decision to attack had been taken, the Acropolis was for him any fortress and the Parthenon any gunpowder store that had to be taken by arms with every sacrifice. As James Morton Paton wrote in 1940, 'it is one of the earliest and surely one of the most deplorable instances of «military necessity» directing modern weapons against a supreme work of Art'.

Translated by George L. Huxley

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

SELECT BIBLIOGRAPHY

Morosini, Francesco. Dispacci. Civico Museo Correr, Venice, I, 299, Collocamento 772. Dispacci del Capitan Generale Francesco Morosini, May 31, 1686 - May 19, 1688.

Relatione Marciana. Biblioteca Marciana, Venice. Mss. ital., VII, 656, fols. 103-4. Relatione dell' Operato dell'Armi Venete doppo la sua Partenza da Corinto, e della Presa d'Atene.

Fanelli, Francesco. Atene Attica: Descritta da suoi Principii Fino all' Acquisto Fatto dell' Armi Veneti nel 1687, Venice, 1707.

Laborde, Leon de. Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe Siècles 3 vols, Paris 1854.

Varola, Niccol and Francesco Volpato. Dispaccio di Francesco Morosini, Capitano Generale da Mar, Intorno al Bombardamento e della Presa d'Atene, l'Anno 1687. Venice, 1862.

Paton, James M., editor. The Venetians in Athens, 1687-1688, From the Istoria of Cristoforo Ivanovich. Gennadeion Monographs I. The American School of Classical Studies at Athens, 1940.

Mommsen, Theodor E. «The Venetians in Athens and the Destruction of the Parthenon in 1687». American Journal of Archaeology, 45, 1941, 544-56.

Κορρές Μ. και Μπούρας Χ. Μελέτη Αποκαταστάσεως του Παρθενώνος. Υπ. Πολιτισμού, Ε.Σ.Μ.Α., Αθήνα 1983.

Tanoulas T. The Propylaea Since the Seventeenth Century their Decay and Restoration. MA in conservation studies, University of York, York 1983.

